

BİLGE SÖYLEŞİ – 10

2011

SORU VE CEVAPLARLA YENİ ANAYASA

Kasım ESEN
ile Söyleşi

Özdemir AKBAL

Bilge Adamlar
Stratejik Araştırmalar
Merkezi

SORU VE CEVAPLARLA YENİ ANAYASA

KASIM ESEN ile Söyleşi
ÖZDEMİR AKBAL

BİLGE SÖYLEŞİ - 10

AĞUSTOS 2011

BİLGE ADAMLAR
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

SORU VE CEVAPLARLA YENİ ANAYASA

KASIM ESEN ile Söyleşi
ÖZDEMİR AKBAL

BİLGESAM YAYINLARI

Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi
Wise Men Center For Strategic Studies

Mecidiyeköy Yolu Caddesi (Trump Towers Yanı)
No:10 Celil Ağa İş Merkezi Kat:9 Daire:36-38
Mecidiyeköy / İstanbul / Türkiye
Tel: +90 212 217 65 91 Faks: +90 212 217 65 93

Atatürk Bulvarı Havuzlu Sok. No:4/6
A.Ayrancı / Çankaya / Ankara / Türkiye
Tel : +90 312 425 32 90 Faks: +90 312 425 32 90

www.bilgesam.org
bilgesam@bilgesam.org

Copyright © AĞUSTOS 2011
Bu yayının tüm hakları saklıdır.
Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi'nin
izni olmadan elektronik veya mekanik yollarla çoğaltılamaz.

SUNUŐ

BİLGESAM'ın amaçlarından birisi de uluslararası ilişkiler, i ve dış güvenlik gibi konularda ülkemizin önde gelen akil insanları ile söyleşiler yapmak ve bunları devletin st kademe yöneticileri ile kamuoyunun dikkatine sunmaktır.

“Bilge Söyleşi” adı altında gerçekleştirilen söyleŐilerin onuncusu olan “Soru ve Cevaplarla Yeni Anayasa” başlıklı söyleşi, Kasım ESEN ile yapılmıştır. Söyleşi BİLGESAM stajyerlerinden zdemir AKBAL tarafından gerçekleŐtirilmiŐ ve yayına hazırlanmıŐtır.

Başta Kasım ESEN olmak üzere zdemir AKBAL ve emeği geçen diğer BİLGESAM personeline teŐekkür ederiz.

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI
BİLGESAM Başkanı

SORU VE CEVAPLARLA YENİ ANAYASA

1. Anayasanın kaynağı ne olmalıdır?

Yeni anayasanın kaynağı insan hakları olmalıdır. Bir özgürlük, ülkenin anayasasında yer alırsa vatandaşlar için hak haline gelir. İnsan hakları insanlara verilen söz ya da garantiye bağlanamaz. İnsanın yaşama hakkı kendisine öldürülmeyeceği yönünde verilen söze bağlı değildir. Yaşama hakkı sadece insan olma niteliğine bağlı bir durumdur. Yaşam hakkının korunması, diğer hakların kullanımının ön koşuludur.

İnsan hakları his, ruh gibi soyuttur ve her vatandaşa aittir. İnsan hakları her vatandaşa eşit muameleyi gerektirir. İnsan haklarının teorisinin temel kavramları insan onuru, eşitlik, evrensellik, koşulsuzluk, bölünmezlik, devredilmezliktir. Dolayısıyla anayasa insanı sadece fiziksel varlık olarak değil, aynı zamanda ruhsal ve ahlâki bir varlık olarak ele almalıdır.

Uluslararası literatürde, insan hakları dört kuşaktan oluşan bir ayrıma tabi tutulmuştur. “Klasik Haklar” olarak adlandırılan ve bireyi koruma özelliğini taşıyan birinci kuşak, medeni ve siyasi haklardan oluşmaktadır. Örneğin, yaşama ve özgürlük hakkı, ifade özgürlüğü, düşünce, vicdan ve din özgürlüğü, mülkiyet hakkı, işkence yasağı gibi negatif statü (status negativus) haklardır. Bu noktada, devlet bazı temel hak ve özgürlükleri tanıırken, o alana müdahale etmemekle o hakkı sağlamaktadır.

İkinci kuşak ise, iktisadi (ekonomik), toplumsal (sosyal) ve kültürel haklardır. Uluslararası düzeyde ilk olarak İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nde tanınan ikinci kuşak haklar şöyle sıralanabilir: sosyal güvenlik hakkı, çalışma, adil gelir ve sendika kurma hakkı, dinlenme hakkı, eğitim hakkı, kültürel yaşama katılma hakkı, sağlık, beslenme ve konut hakkı, grev ve toplu sözleşme hakkı. Genel anlamda, ikinci kuşak hakların göreceli olduğu öne sürülebilir.

Sömürgeciliğin sona ermesiyle ortaya çıkan Üçüncü Dünya Devletleri'yle birlikte üçüncü kuşak "yeni haklar" ortaya çıkmıştır. Böylece, küreselleşme çağında, "İnsanlık Ailesi'ne" ait olan barış hakkı, çevre hakkı, halkların kendi geleceğini tayin (self-determinasyon) hakkı, gelişme hakkı ve herkesin insanlığın ortak mal varlığından yararlanma hakkı tanınmıştır.

Son olarak, yeni teknolojilerin ve biyoteknolojilerin gelişmesiyle beraber, insan haklarının dördüncü kuşağı teşekkül etmiştir. "Modern Haklar" diye nitelendirilebilen ve insan onurunu korumayı hedefleyen bu hakların arasında, mahremiyet hakkı ve insan kopyalama (klonlama) yasağı bulunmaktadır.

2. Anayasa neye isnat eder, mevcut anayasamız göz önünde bulundurulduğunda bu konuda neler söylenebilir?

Anayasa insan haklarına isnat eder. Ancak 1982 Anayasası'nın 2. maddesi "Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devletidir." şeklinde iken; 1961 Anayasası'nın 2. maddesi "Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, millî demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devletidir." şeklinde olup devletin insan haklarına dayandığı açıkça belirtilmiştir.

1982 Anayasası'nın 2. maddesinde belirtilen "insan haklarına saygılı" ifadesi yeni anayasada "insan haklarına dayanan devlet" olarak değiştirilmelidir. Anayasanın demokratik, laik, sosyal bir hukuk devleti olması ile üçüncü maddede belirtilen devletin bütünlüğü, resmi dili, bayrağı, milli marşı ve başkenti ile ilgili bir sorun mevcut değildir. 1982 Anayasası'nda asıl sorun, anayasanın evrensel hukuk ilkelerinden uzak olmasıdır.

Nitekim farklı kimliklerden gelen taleplerin göz ardı edilmesi birleştirici değil, ayrıştırıcı rol oynamaktadır. Elit tabakanın önem verdiği ulus-devlet anlayışı yerini katılımcı ve demokratik ulus anlayışına bırakmalıdır.

3. İnsan onuruna dayalı anayasa ile insan haklarına dayalı anayasa aynı şey midir?

Alman Anayasası, insan hakları konusunda örnek alınabilecek anayasalardan biridir. Alman Anayasası'nın 1. maddesine göre insan onuru dokunulmazdır. İnsan onurunu gözetmek ve korumak bütün devlet organlarının görevidir. Bu ilke Alman Anayasası'nın değerler düzenindeki en üst değer ve tüm temel hakların kaynağıdır. Anayasal normlar içinde, mutlak olarak geçerli olan tek norm ya da kural ya da ilke insan onuru ilkesidir. Bundan dolayı bu ilke diğer bir norm ya da bu normdan elde edilecek bir temel hakla sınırlanamaz. Bu ilke değiştirilemez kaydını taşıdığından Almanya'da sonsuzluk garantisine sahiptir. Alman Anayasa Mahkemesi'ne göre, insan onuru "insanın devlet müdahalelerinin salt bir nesnesi

haline getirilmesini yasaklar.” İnsan onuru ilkesi, bilişim ve teknoloji sistemlerinin gelişmesi ile insanın mahremiyeti ve bütünlüğü hakkını doğurmuştur.

Yeni anayasaya insan onuruyla ilgili müstakil bir paragraf konulması hususunda AK Parti, CHP, MHP hatta BDP’nin mutabakata varabilecekleri değerlendirilmektedir. CHP’nin Eskişehir Milletvekili ve anayasa hukuku profesörü Süheyl Batum aşağıdaki şekilde bir madde önerisinde bulunmaktadır:

“Madde... İnsan Onuruna Saygı”

“İnsan Onuruna Saygı, maddi ve manevi varlığını özgürce geliştirme hakkı ve hukuk güvenliği ilkesi, devlet düzeninin, toplum yaşamının temel ilkesidir.”

Böyle bir düzenleme Türkiye’de ayrımcılık sebebiyle gündeme gelen pek çok etnik meselenin, kılık kıyafetleri sebebiyle eğitim özgürlüğü elinden alınan ve çalışma özgürlüğü kısıtlanan insanların sorunlarının çözümüne önemli ölçüde katkı sağlayacaktır. TBB (Türkiye Barolar Birliği), TÜSİAD gibi kuruluşlarca hazırlanan tasarımlarda benzer bir düzenleme savunulmaktadır. TBB ve TUSKON 10. madde olarak müstakil bir düzenleme öngörmüştür, ancak bu ilkenin anayasanın birinci veya ikinci maddesine taşınması da düşünülebilir.

4. Başlangıç metninin ve anayasanın ilk dört maddesinin yeniden yazılması, anayasanın değiştirilemez ilkeleriyle çelişir mi?

1982 Anayasası’nın başlangıç kısmında “her Türk vatandaşının onurlu bir hayat sürdürmesi” hakkı düzenlenmiştir. 1982 Anayasası’nın dördüncü maddesi gereği “başlangıç kısmı” anayasanın değiştirilemez maddeleri arasındadır. Ancak 4709 sayılı “Türkiye cumhuriyeti anayasasının bazı maddelerinin değiştirilmesi hakkında kanun” ile başlangıç metni “hiçbir mülahazanın ve düşüncenin” ifadesi yerine “hiçbir faaliyetin” şeklinde değiştirilmiştir. 1982 Anayasası bu anayasanın arkasındaki güç olan dönemin Türk Silahlı Kuvvetleri’nin komuta kademesinin siyasi değer ve ideallerini yansıtır ve tekçil bir toplum felsefesine sahiptir.

1982 darbesini yapanların felsefi görüşlerini yansıtan ve darbeye hukuki bir gerekçe bulmaya çalışan başlangıç kısmının bu şekilde düzenlenmiş olması doğal hukuk ilkelerine aykırıdır. Kişilerin kılık-kıyafetleri ve düşünceleri sebebiyle onurlarının zedelenmesinin önlenmesi, devlet yönetim ilkelerinin arkasına sığınarak insan haysiyetine yapılacak saldırıların önüne geçilmesi bu şekilde mümkün olabilecektir.

Anayasanın dördüncü maddesinde belirtilen değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez maddeler konusunda genel olarak toplumsal bir mutabakat söz konusudur. Bu sebeple başlangıç kısmının; özgürlükçü, katılımcı, çoğulcu ilkelere göre ilk dört maddenin özüne bağlı kalarak yeniden yazılması halinde anayasamız daha çağdaş olacaktır. 1982 Anayasası’nın

ikinci maddesinde yer alan “insan haklarına saygılı” ifadesinin “insan haklarına dayanan” ibaresiyle değiştirilmesinin “değiştirilemez” kaydına takılmaması gerekir.

Örneğin Stratejik Düşünce Enstitüsü, başlangıç kısmında toplumun demokrasi, insan hakları hukuk devleti ve çoğulculuk gibi evrensel değerleri paylaşan ifadelerle yer verilmesi görüşündedir. Teklifi, “Biz Türkiye halkı; bütün insanların evrensel hak ve özgürlüklere sahip olduğu inancını taşıyoruz. Tüm bireylerin hiçbir ayırmacılığa maruz kalmaksızın eşit olduğunu kabul ediyor ve bütün farklılıkları kültürel bir zenginlik olarak görüyoruz. Evrensel barış idealini paylaşıyor ve doğanın dengesini korumayı bir insani sorumluluk sayıyoruz. İnsan haklarını, hukukun üstünlüğünü, çoğulculuğu, özgürlüğü ve eşitliği esas alan ve herkesin insan onuruna yakışır bir şekilde yaşamasını hedefleyen demokratik bir düzen kurmasını istiyoruz. Bu anayasayı, birlikte yaşama irademizin bir beraatı olarak kabul ve teyit ediyoruz.” şeklindedir.

Biz Türkiye halkı ifadesini başlangıç metninde kullanırsak halkın büyük bir çoğunluğunu ötekileştirmiş olacağız. Bir kesim mutlu edilirken diğeri ötekileştirilmemelidir. Bunun yerine “Biz Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşları” ifadesini kullanmak daha doğrudur.

5. Anayasanın 4. maddesinde belirtilen “değiştirilemeyecek hükümler” başlığı insan hakları kavramı ile çelişir mi?

Anayasanın ideolojisi ve kurucu felsefesi ile söz konusu maddeler çelişebilir. Anayasalar insan aklının eseridir ve insanlar koydukları kuralları değiştirebilirler. Zira değişmezlik insanın doğasına aykırıdır. Ancak bazı çağdaş anayasalarda değişmezlik ilkeleri vardır. Öte yandan askeri müdahaleler sonucu yapılan anayasalar meşru değildir. Toplumsal iradenin sekteye uğradığı dönemlerde yapılan oylamalar irade hürriyetini sandığa yansıtmadığından geçersizdir. Ancak 1982 Anayasası, demokratik döneme geçildikten sonra görev yapan ve milli iradeye dayanan meclislerce lağvedilmediğinden zımnen kabul edilmiş ve meşruiyet kazanmıştır.

Değiştirilemeyecek hükümler arasında yer alan ve 1980 müdahalesini yapan TSK'nın yönetim kadrosunun görüşlerini yansıtan başlangıç metni daha sonraki hükümetlerce de zımnen paylaşılmıştır. Anayasalarda başlangıç metinleri olabilir ama bu metnin değiştirilemez ilkeler arasında düzenlenmemesi gereklidir. Ayrıca değiştirilemez ilkeler de koyu bir ideoloji anlayışı ile yorumlanmamalıdır.

Gerek 1961 gerekse 1982 Anayasası tepki anayasalarıdır. Bu nedenle her ikisi de toplumsal mutabakata dayanmamaktadır. Her iki anayasa da askeri müdahale mahsulüdür, dolayısıyla askeri müdahaleyi yapanların düşüncelerini yansıtmaktadır. 1982 Anayasası'nın kurucu ilkeleri ve ideolojisinin değiştirilemeyeceği hüküm altına alınmıştır. Ancak anayasanın kurucu

ideoloji ve kurucu felsefesinin insan hakları ile çelişmemesi gerekir. Herhangi bir ideolojiye dayalı bir anayasa yapılmamalıdır.

Unutulmamalıdır ki; *bugün Türkiye’de cumhuriyetin nitelikleri, başkenti, bayrağı, devlet şekli üzerinde mutabakat vardır. Atatürk milliyetçiliği anayasadan çıkarılırsa, Atatürk’ün cumhuriyetinin dağıtılacağı gündeme gelecektir.*

Anayasalar toplumsal sözleşmelerdir. Dolayısıyla toplum sözleşmeyi değiştirme iradesine sahiptir. Anayasa statik olamaz. Halkın iradesinin üstünde başka bir güç olmamalıdır. Belli ideolojileri halkın iradesinin üstünde ebedi kılmak demokrasi ile bağdaşmaz. Atatürkçü düşünce sisteminin demokrasiyi hedeflediği ibaresi şimdiye kadar olduğu gibi başlangıç kısmına konarak sorunun aşılması denenebilir. Herhangi bir ideolojinin dogmatik şekilde algılanarak ebediyen aynı şekilde devam ettirilmesini savunmak zordur. Siyasi iktidarların çağdaş dünyada kabul gören fikirlere, iktidar felsefesine ve halkın gücüne karşı koyması mümkün değildir.

6. Anayasanın değişmez maddeleri yeni anayasada değiştirilebilir mi? Bu tür maddeler yeni bir anayasada da olmalı mıdır? Faydası nedir?

Demokratik bir devlet düzeninde anayasalar dâhil mevzuatın ne şekilde düzenlenebileceği anayasa ve ilgili mevzuatta belirtilmiştir. Devlet erkleri gücünü mevzuat uyarınca belirlenen sınırlar içinde mevzuata uygun kullanmakla yükümlüdür. Bu nedenle değişmez maddelerin mevzuata göre değiştirilmemesi esastır. Bugünkü değişmez maddeler ise birinci meclisten kalma maddeler olmayıp halk egemenliğine yapılan bir darbe sonucu konulmuştur.

Değiştirilemez maddelerin bu niteliği kabul edildiği takdirde, Türk milletinin kendi anayasasını yapamayacağı, anayasayı ne kadar değiştirirse değiştirsin hukuk dışı yapılanmaların gölge ve izlerinin her zaman milletin iradesi üzerinde yer alacağı kabullenilmiş olur. Bu ise esareti reddetmiş bir milletin hukuk dışı oluşumlara sessiz kaldığı ve rıza gösterdiği gibi yorumlanabilir. Millet iradesine yapılan müdahale ile yerleştirilmiş bu maddeler, millet iradesiyle değiştirilebilir ve hatta tamamıyla kaldırılabilir. Ancak bu değişikliğin evrensel hukuk kurallarına uygun olması gerekir.

Diğer bir soru ise; değiştirilemez bir maddenin usulüne uygun olarak anayasaya koyulmasına olanak var mıdır, var ise koyulmalı mıdır? Bu sorunun cevabı için, öncelikle böyle bir maddeden amacın ne olduğunun tespiti gerekecektir. Böylesi bir madde şu amaca yönelik olabilir; “bugün için devlet ve cumhuriyetimizin asgari müştereklerini tespit edelim ve eğer ileride anayasa değiştirilecek veya yeni bir anayasa yapılacak olursa ve anayasa yapıcılar bu asgari müştereklerden vazgeçmek isterlerse, bu maddelerin değişikliği için sadece anayasal

çoğunlukla yetinmek yerine değişikliğin kamuoyunda tartışılması ve meşruiyet kazanması şartını koymuş olalım.”

Esas itibariyle bakıldığında bu tür bir yaklaşımın doğru ve haklı olduğu düşünülebilir. Bununla birlikte ne cumhuriyet ne de devlet bizim tarafımızdan kurulmuş değildir. Her iki kurumun bizimle beraber yok olacaklarını ummak da gerçekçi olmayacaktır. Öte yandan devletlerin zaman içinde değişerek çağa ayak uydurması gerektiği, halkın yönetim tercihlerinin zamanla değişim gösterdiği dünya tarihinden almamız gereken derslerdendir. Nitekim eğer asgari müşterekler halk tarafından benimsenmiş ise bu maddelerin değiştirilemeyeceği halkın gerekirse bu maddeleri değiştirmek isteyenlere karşı mücadele yürüteceği tarihin vermiş olduğu derslerdendir. Zaten bu madde içeriklerinin halk tarafından benimsenmemiş olması halinde bu durumun tam tersi bir sonuç da her türlü yazılı kayda rağmen ortaya çıkacaktır.

Şu halde böylesi bir kayda anayasa metninde yer vermek, bugünden gelecek nesillerin iradesine bir nevi ambargo koymak olacaktır. Bu maddelerde demokrasiye ve hukuka bağlı devlet/hukuk devleti ifadelerine yer verildiği halde, konulacak değişmez madde kaydı ile gelecek nesillerin serbestçe kullanmaları gereken iradelerine ket vurulacaktır. Böylece yeni anayasamız daha birinci maddesi itibariyle eksiltilmiş olacaktır. Nasıl ki ifadesiyle iradesi çelişen bir kişiye güven duyulması imkânsızsa aynı şekilde herhangi bir kanun metninin ifade ve amacıyla; uygulaması birbiriyle çatışma halindeyse o kanun metninin uygulanması veya benimsenmesi mümkün olmayacaktır. Bugünkü anayasamızın benimsenmemiş olmasının nedeni de aynı sebeptir. Şu halde daha birinci madde itibariyle zedelenmiş bir anayasa yapmak yerine gelecek nesillerin sağduyularıyla benimseyebilecekleri ve gerektiğinde çağın ihtiyaçlarına göre kendi iradeleriyle değiştirebilecekleri bir anayasa yapmak daha yerinde olacaktır.

7. İnsan haklarına dayanan anayasa ulusal egemenliğe aykırı mıdır?

Evrensel insan hakları birçok kültürün öznesinde mevcuttur. Kültürel çoğulculuk savunulurken insan haklarına aykırı kültürel uygulamalar yapılamaz. İnsan hakları evrensel bir nitelik ve değere sahip olduğu için insan haklarını savunmak, ulusal egemenliğe aykırı olamaz.

1993 Viyana Bildirgesi'nde belirtildiği gibi “sahip olduğu siyasi, ekonomik ve kültürel sistemler ne olursa olsun devletler, ulusal ve bölgesel özelliklerin önemini dikkate alarak, insan hakları ve temel özgürlükleri korumak ve geliştirmekle yükümlüdür.” Dolayısıyla devletin temel amaç ve görevi insan haklarını korumak ve bunların önündeki sosyal, siyasi, ekonomik ve benzeri her türlü engeli ortadan kaldırmaktır. Anayasa hükümlerinden hiçbirine devlete insanlarını yok etme veya anayasada belirtilen ölçülerden daha fazla sınırlandırma

yetkisi vermez. Yeni anayasada insan haklarının sınırlandırılması rejimi formüle edilirken bu sınırlamaların AB müktesebatinin sözüne ve ruhuna uygun olması gerekir.

8. Yeni anayasa ne sağlayacaktır?

Yeni anayasa ile egemenlik millete verilmelidir. Yani anayasada öncelikli olarak iktidarın kaynağı millet egemenliği olarak tespit edilmeli sonra da iktidarın sınırlanması ve dengelenmesi iyi yapılmalıdır.

- Yargı bağımsızlığı güçlendirilmelidir.
- Temel hak ve özgürlüklere uluslararası standartlar getirilmelidir.
- Hak aramanın önündeki engeller kaldırılmalıdır. (Bilhassa olağanüstü dönemlerde)
- Sivil toplum güçlendirilmelidir.
- Sosyal demokratik hukuk devletinin içi doldurulmalıdır.
- Kuvvetler ayrılığı gerçekleştirilmelidir.
- Milli birlik tesis edilmelidir.
- Seçim sistemi ve siyasi partiler sistemi düzeltilmelidir.
- Laiklik anlayışı çağdaş bir şekilde düzenlenerek din-devlet işleri sorunlu olmaktan çıkarılmalıdır.
- Birey hakları devlet haklarının önünde olmalıdır.
- Güvenlik sektörü denetim altına alınmalıdır.
- Devletin niteliği net tanımlanmalıdır. Kişilerin eğitim ve çalışma hakkı kıyafet nedeniyle engellenmemelidir.
- Demokratik yaşamın temel işleyişiyle ilgili seçim kanunu, TCK (Türk Ceza Kanunu), CMK (Ceza Muhakemeleri Kanunu), MK (Medeni Kanun), Borçlar kanunu, Ticaret Kanunu gibi temel yasalar nitelikli çoğunlukla değiştirilebilmelidir.
- Milletvekilliği seçiminde 75 yaş üst sınır olmalıdır.
- Yargı sistemi birliği özellikle Yüksek İdari Mahkemeler, Askeri Yargıtay ve Askeri İdare Mahkemesi konusunda birlik sağlanmalıdır.
- Laiklikle İslam'ı, milli devlet ile farklı etnik kimlikleri demokratik çerçevede barıştırılabilmelidir.

9. Ülkemizde yeni bir anayasa yapmayı zorlaştıran etkenler var mıdır?

- İdeolojik kamplaşma, bölücülük, terör, güvensizlik;
- Resmi ideoloji, milli birliğin tehdit altında olması, toplumsal önyargı ve korkular;
- Askerin cumhuriyetin kurulmasındaki geleneksel rolü ve devlet yapısındaki yeri;
- 1961 ve 1982 Anayasalarının yapımında askerlerin etkinliği;
- Siyasallaşmış yargı;
- Keyfi yönetim;

Üst kimlik problemi gibi konular anayasa yapmayı zorlaştıran etkenler olarak sayılabilir.

10. Yeni anayasa hangi ilkeleri esas almalıdır?

İnsan odaklı, insana dayanan, insan onurunu esas alan, devlet odaklı olmayan bir anayasa olmalıdır. Hukuk üstün olmalı; bağımsız yargı, vesayetsiz millet iradesi, sosyal devlet, demokratik ve laik devlet, kuvvetler ayrılığı özellikle vurgulanmalıdır. Yeni anayasa kısa ve çağdaş olmalıdır. Bütün kuvvetlerin milli egemenlik ile bağlantılarının kurulması gerekmektedir.

11. Mevcut siyasi sistem buna elverişli midir?

Kısmen elverişlidir. Ancak dar bölge iki turlu seçim; parti üyeleri arasında ön seçim; illerde belli oy oranına ulaşan partiler için o ilde %10'luk ülke barajının uygulanmaması; iki meclisli sistem; üniversitelerin bilimsel ve idari özerkliğe sahip olması; yargıda iddia ve savunma makamlarının eşit konuma getirilmesi ve anayasaya "savunma bağımsızdır ve yargının kurucu unsurudur" hükmünün konularak dengeli bir yargı sisteminin kurulması; Türkiye Milletvekiliği uygulamasına geçilmesi ve dört defadan fazla milletvekili seçilememesi gibi prensipler siyasi sistemimizi daha da demokratikleştirebilir.

12. Yeni anayasa ile toplumdaki çatışmalara ve siyasi kırımlara çare bulunabilir mi?

Toplumdaki siyasi, hukuki, etnik ve kültürel çatışmalar uzun yıllar boyunca devam ederse sorun kangrenleşir. Çatışma alanları aslında bellidir ve anayasa değişiklikleriyle kısmen hukuki çözüm bulunabilir. Bu yolla İspanya; Bask ve Katalan etnik milliyetçiliklerine dayanan terör sorununu, toplumsal uzlaşmaya dayalı bir anayasa ile önemli ölçüde halletmiştir. Bu sebeple

anayasa toplumun bütün tabakalarının katılımı ve mutabakatıyla yapılmalıdır. Devlet ve toplum buhranlarına dayanıklı bir anayasa krizlere çare olabilir. Belli bir kesimin görüşlerini yansıtan ve bir ideolojiyi dayatan anayasa kalıcı olmaz. Sadece kuvvetlinin anayasası ise uzun ömürlü değildir, adaletin anayasası olmalıdır. Güneydoğu'daki etnik meseleyi çözerken ülkenin çoğunluğunun razı gelmeyeceği bir anayasa değişikliği toplumda birlikte yaşama azim ve iradesini kırar. Diğer taraftan insanların kabul etmediği mevcut sistem ve uygulamalar da insanların maddi ve manevi mutluluğunu köreltir.

13. Bu bağlamda anayasa hazırlanmasında uzlaşma sağlanabilir mi?

Anayasaların meşruiyet kazanması için hazırlık süreçleri önemlidir. Toplumsal farklılıkların temsili ve muhalefetin katılımı uzlaşmanın esaslarındandır. İktidar ve ana muhalefetin uzlaşması kimine göre yeterli ise de kurumlar ve toplumsal tabakalar arasında gerilim varsa gerilimin taraflarının da katılımı önemlidir.

Yine anayasa değişikliklerine anayasal değerlerden ve insan haklarından değil de kurumsal yapıdan başlanır ise süreç aşırı politize olacaktır. Dolayısıyla kutuplaşma kamplaşmayı doğuracak, süreç tıkanacaktır.

14. Anayasa hazırlama sürecini tıkayabilecek hangi problemlerimiz vardır?

Türkiye Sekizinci Cumhurbaşkanı Turgut Özal'dan itibaren başkanlık sistemini tartışmaktadır. Sayın Başbakan Erdoğan da bu konun tartışılmasını istemektedir.

Türkiye'de cumhurbaşkanı artık halk tarafından seçilmektedir, dolayısıyla mevcut yapı, başkanlı parlamenter sistemdir. Bu sistemde %50 üzerinde halk desteğine sahip cumhurbaşkanı ile daha az bir oy oranına sahip Başbakan arasında gelecekte krizlerin yaşanma ihtimali vardır. Aynı dünya görüşüne sahip olsalar bile başbakan ve cumhurbaşkanı uyum içinde çalışmadıkları takdirde devlet yönetimi zorlaşacaktır. Halk tarafından seçilecek cumhurbaşkanı adayları siyasi program ve vaatlerle seçmen karşısına çıkacak, seçmenlere verilen sözlerin yerine getirilmesi için cumhurbaşkanı yetkilerinin sınırlarını zorlayabilecektir. Cumhurbaşkanının ve parlamentodaki çoğunluğun dünya görüşlerinin farklı olduğu durumlarda halkın gerçek temsilcisi kimdir tartışmaları ortaya çıkabilecek, siyasi gerilim ve kilitlenme oluşabilecektir. Bu sebeple AK Parti'nin anayasa hukukçusu Prof. Dr. Burhan Kuzu ya başkanlık ya da pişmanlık sistemi şeklinde bir açıklamada bulunmuştur.

Başkanlık sistemini benimseyenlere göre; "mevcut parlamenter sistemde güçlü parti disiplini sebebiyle milletvekili iradeleri parlamentoda tecelli etmemekte, parti programı adına milletvekilleri inanmadıkları görüşü savunmaktadırlar. Parlamenter sistemin müesseselerinin yalan üzerine müesses olduğu iddia etmektedirler." Yasa yapmak üzere seçilen milletvekilleri

yürütmenin işlerine sürekli müdahale etmektedir. Duverger'nin belirttiği gibi parlamenter sistemde sistemin iki yüzü vardır ve sistem maskelidir.

Bu süreçte, Türkiye için hangi siyasi modelin en uygun olduğuna ilişkin tartışmalar, anayasa yapımı hususunda tıkanıklığa sebep olabilecektir. Türkiye'de başkanlık, yarı başkanlık sistemleri yoğun şekilde tartışılacaktır.

Parlamenter sistemi savunanlar, ancak seçkinler arasında bir uzlaşmanın doğabileceğini ileri sürmektedirler. Şayet başkanlık sistemi benimsenir ise bireyin özgürlüğüne devlet müdahalesinin açık hale geleceği, yerel yönetimlerin merkezi yönetim aleyhine aşırı güçlenerek ülke bütünlüğünü tehdit eder konuma gelebileceği ve azami bir kuvvete sahip olabilecekleri tezini gündeme getirmektedirler. Başkanı sık sık diktatörlükle suçlayacak, meşruiyetini sorgulayacak, darbe ve iç isyanlara zemin oluşturduğu konusunda tartışmalara çekecek ve bütün sorunların sorumlusu ilan edileceklerdir.

Demokrasi kurumlar ve kurallar rejimidir ama her şeyden önce ülkenin uygulayageldiği demokrasi kültürü ve gelenekleriyle yakından alakalıdır.

Anayasa yapım sürecini tıkayacak noktalardan bir diğeri de etnik ve dinsel taleplerin anayasaya nasıl yansıtacağı konusu olacaktır.

15. Başörtüsü yasağı insan hak ve hürriyetlerine uygun mudur? Din ve vicdan hürriyeti ile Diyanet İşleri Başkanlığı'nın anayasadaki düzenlenmesi nasıl olmalıdır? Din ve vicdan özgürlüğü 1982 Anayasası'nda nasıl düzenlenmiş? Bu konular anayasa tasarılarında nasıl yer almaktadır?

Prof. Dr. Ali Fuat Başgil'in ifadesiyle başörtüsü yasağını bir siyasi taassup olarak gören bir çoğunluk vardır. Türkiye'deki yerleşik anlayış, kadınların başörtüsü takmalarına bir din ve inanç özgürlüğü meselesi olarak değil laiklik rejimini tehlikeye atacak kamu güvenliği meselesi olarak bakıldığıdır. Başörtülü kadınların yüksek öğretim kurumlarında ve kamu kuruluşlarında eğitim görme ve çalışma hakları kısıtlanarak toplumsal hayata katılma hakkı ve eşitlik hakları gibi temel vatandaşlık özgürlükleri ellerinden alınmaktadır. Ayrıca bu ayırım bir cinsiyet ayırımına yol açmaktadır. Örneğin başörtülü bir gazeteci kadın siyaset yapmak istiyorsa girebileceği ortamlar başörtüsü yüzünden sınırlıdır. Kendi eczanesinin sahibi olan bir kadın eczacı kamu kuruluşlarıyla iş yapacaksa görüşmelere başörtüsüyle gidemez. Bir düşünce kuruluşunda çalışan başörtülü bir sosyoloğun toplantılara gitmek yerine kurumda kalması tercih edilir. Özel sektörde başörtülü kadınlar ucuz iş gücü olarak çalıştırılmaktadır. Yeni anayasada başörtüsü yasağı sadece insan hakları açısından ele alınmamalı, çalışma hayatında kadının temsili çerçevesinde de düşünülmelidir. Başörtülü kadın özel sektörde çalışsın kamuda çalışmasın demek sorunu çözmeyecektir. Zira günümüzde kamu ve özel

sektör birbirinden bağımsız değildir. Devletin yönetim ilkeleri adına bir özgürlüğün özünün yok edilmesi demokratik toplumun gereklerine aykırıdır.

Toplumsal yaşamda başkalarının düşünce ve inançlarını batıl kabul etmek, din ve maneviyatın gereklerini yerine getirmek isteyenleri anayasal yorumlarla düşman ilan etmek siyasi ve materyalist tutuculukla açıklanabilir.

Prof. Dr. Mümtaz Soysal'ın kaleme aldığı "100 Soruda Anayasanın Anlamı" adlı kitaba göre Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı, sistemi geniş halk kitlelerine karşı güvence altına alabilmek ve bu amaçla dini kontrol altında tutmak için kurulmuştur. Yani Prof. Dr. Soysal, Diyanet İşleri Başkanlığı'nı din polisi olarak görmektedir.

Laiklikte devlet dine, din devlete bağlı değildir. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil'e göre dinin devlete bağlanması sisteminde, diyanete siyaset ve hükümet adamları hâkim olur. Dini müessese ve teşkilatı siyasiler kurar ve idare ederler. Din adamlarını vazifeye siyasiler tayin eder. Kısaca bu sistemde, hükümet adamları bütün dini hareket ve hayatı ellerinde tutarlar ve dini hayatı diledikleri gibi yönlendirirler. Din ve devlet ilişkileri dinin itikadı hükümlerinden değil ameli hükümlerindedir. Dinin ameli hükümleri zamanın ve hayat şartlarının değişmesiyle değişebilmektedir. Diyaneti, politikanın kaynağı haline getirmek dine zarar verecektir.

Türkiye gibi nüfusunun büyük bir çoğunluğu Müslüman olan memlekette, devletin dini teşkilata ve Müslüman halkın dini ihtiyaçlarını temine yardım etmesi laiklikle bağdaşmaktadır. Demokratik bir devlette hükümet halk için çalışır. Bunun için halkın dini ihtiyaçlarını düşünmek, bunları temin etmek devletin görevidir. Eğer bir halkın ihtiyaçları sırf sağlık, servet, konfor, ilim ve eğlenceden ibaret olsaydı, devlet yalnız bu ihtiyaçları düşünürdü. Hâlbuki bu bağlamda halkın manevi ihtiyaçları da vardır. Devlet bu ihtiyaçlara yardım etmeye ve bunları düşünmeye mecburdur.

Laiklikte devletin dini yerine vatandaşların din ve inançları söz konusudur. Devlet inanç sahiplerine yardım edecek ise, özerk bir yapılanmayı kurar veya kurulmasına müsaade eder, herkesin inancını yaşaması için engelleri kaldırır. İman etme hakkı kanunla sınırlanamaz. Devlet, farklı inançtaki bireylerin menfaat ve selametinin bekçisi ve koruyucusudur. Laiklik; ferdin benimsediği dinde emredilen vazifeleri, dinin kendi lisanıyla, örf ve içtihatlarıyla, yerleşmiş usul ve adabı dairesinde, resmi veya sivil hiçbir baskıya tesir, tehdit ve tedhişe uğramaksızın serbestçe yerine getirebilmesini, yani başörtü örtme gibi amellerin özgürce yapılmasını kapsamaktadır. Serbestçe dua etmek ve ibadet etmek, talim ve tedris, neşir ve telkin faaliyetlerinde bulunmak hakkı, nihayet dinin emrettiği şekilde hareket etme, ferdi ve sosyal ahlak ile donanma hakkı yok ise laiklikten bahsedilemez.

Din ve vicdan hürriyeti anayasanın 24. maddesinde düzenlenmiştir. Anayasa tasarıları arasında bu maddede bir mutabakat yoktur. Alternatif önerileri Bilim Kurulu teklif etmiştir. Bilim Kurulu, “devlet eğitim ve öğretim alanındaki görevlerini yerine getirirken eğitim ve öğretimin ana ve babanın dini ve felsefi inançlarına göre yapılmasını isteme hakkına riayet eder” ya da “din kültürü ve ahlak öğretimi ilk ve orta öğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bu dersten muafiyet kişinin kendisinin, küçüklerin ise kanuni temsilcisinin talebine bağlıdır,” şeklinde kayda değer önerilerde bulunmaktadır. Yine Bilim Kurulu “eğitim ve öğretim hakkı ile ilgili 42. maddede kılık ve kıyafetinden dolayı hiç kimse yüksek öğrenim hakkından mahrum bırakılamaz” ya da “yüksek öğrenim kurullarında kılık kıyafet serbesttir” şeklinde teklifte bulunmaktadır.

Prof. Dr. Süheyl Batum ise din özgürlüğü ve din eğitimi konularına daha çok Anayasa Mahkemesi’nin parti kapatma davalarında belirtilen hukuki görüş çerçevesinde yaklaşmıştır. Konuya Türkiye’nin kendi koşullarından, temel çatışma noktalarından, kendi toplumsal ihtiyaçlarından kaynaklanan bir sorun olarak bakmakta fayda vardır. Türk toplumunun büyük bir çoğunluğunun Müslüman olduğunu ve Müslümanlığın da bazı gerekleri olduğunu unutmamak gerekir. Hukuk ve anayasalarla din yürürlükten kaldırılamaz. Önemli olan farklı dini inançlara sahip kişileri bir arada yaşatabilmektir. Laiklik ilkesini yasakçı bir şekilde yorumlamak yerine devletin farklı inanç sahiplerine eşit mesafede, eşit ve yeterli hizmet götürmesi şeklinde değerlendirmek gerekir. Prof. Dr. Süheyl Batum’un ifadesi ile “tüm din ve mezheplerin öğretilmesi amacına yönelik genel din kültürü ve ahlak eğitim ve öğretimi, eşitlik ilkesi ile demokratik ve laik cumhuriyet düzeninin gerekleri gözetilmek koşuluyla... devletin denetim ve gözetimi altında yapılır.”

16. Etnik meselemiz yani PKK terörü yeni hazırlanacak anayasayla bitirilebilecek mi?

Etnik sorunların çözümünde uzlaşma ve diyaloga kapalı bir duruş, sorunun çözümünü engeller. Bu görüntüde olan taraf sürekli kaybedecektir. PKK terör örgütü barış süreci ve ateşkes iddiasıyla çözüm sürecini istismar etmekte göreceli yoksunluk teorisi söylemiyle devleti ötekileştirerek hâkim olmaya çalıştığı kitlelerin saflarını sıklaştırmaktadır. Bu tür çatışmaların çözümü ancak sorunun kökenine inilerek yapılabilir.

Aktörler arası müzakere toplumsal çözüm yollarından biridir. Etnik sorunun temelinde devletin egemenlik hakları ve grupları tanıma sorunu vardır ve bunu çözmek oldukça zordur. Aslında barış yanlısı görünerek şiddete başvurmak ve ayrılıkçı söylemlerde bulunmak muhatap olarak kabul edilmeme anlamını taşır. Bu konuda dikkat edilecek husus, şiddete başvuranlar taraf olarak kabul edilir ise karşıt geniş bir kitlenin barışı istemeyerek işi riske sokma ihtimalidir. En azından bölge halkının meşru temsilcileri ile devletin organları arasındaki güven sorununu ve ön yargıları çözmek gerekmektedir.

Özellikle anayasa hazırlık çalışmaları sırasında sorunu çözmek için yapılacak danışma toplantıları düşmanlıkları önemli ölçüde azaltabilir. Bu danışma toplantılarında anayasadan ayrı olarak bazı eski militanların topluma geri kazandırılması, yerinden edilmiş kesimin geriye dönüşünü destekleyecek sosyal, ekonomik ve siyasi tedbirlerin gözden geçirilmesi, daha önce ayrımcılığa uğramış kesimlerin itibarının iadesi, toplumsal kesimler arasındaki diyalogun geliştirilmesi ve en önemlisi insan hakları alanında sorunsuz ilerleme kaydedilmesi gerekmektedir.

Türkiye’de özellikle 2001’den sonra insan hakları alanında büyük ilerlemeler kaydedilmiştir: TRT 6, Kürtçe kursları, Kürtçe isimler vs... Ancak bu hakların AB’nin dayatması altında sağlandığı, demokratikleşme hedefiyle Kürtlere verilen haklar olmadığı ve teröristlerin şiddete başvurması neticesinde elde edilmiş haklar olduğu yönünde propaganda yapılmıştır. Geniş kitlelere yapılan bu propagandadan dolayı düzenlemelerle kat edilen mesafeden beklenen sonuç alınamamıştır.

Aysel Betül Çelik, “Etnik Çatışmaların Çözümünde Siyaset Bilimi ve Uyuşmazlık Çözümü Yaklaşımları” adlı eserinde; “etnik çatışmalar makro çözümler dışında mikro yaklaşımları da içerir” demektedir. Makro yaklaşımlar demokratikleşme sürecinde yeni bir anayasa ile kendini gösterir. Mikro yaklaşımlar ise terör örgütünün silahlarının susması veya terörist grupların çatışma bölgelerinden uzaklaşmasına ilişkin çözüm önerileri sunar. Şayet teröristler çatışma çıkması muhtemel alanlarda dolaşarak biz barış istiyoruz gibi söylemlerde bulunuyorsa, örgüt kendisini destekleyen içteki kitlelerin psikolojilerine hitap ediyor demektir. Böyle bir ortamda demokratikleşme yönünde adımların atılması geniş kitlelere devletin yetersizliği olarak yansıtılacak ve yeni bir anayasa yapmak zorlaşacaktır.

Bölgenin kanaat önderleri, sivil toplum örgütleri ve siyasetin akil adamları çatışmanın yaralarının sarılması ve kalıcı barışın tesisi sürecini hızlandırabilir. Bu grupların devletin kalıcı barışı sağlamadaki kararlılığına, güvenlik ve adaletin sağlanacağına önce kendilerinin inanması sonra da kitleleri ikna etmesi gerekmektedir. Çözüm sürecinde devletin bireye, bireyin devlete duyduğu güvensizlik ve iletişimsizlik en büyük engellerden biridir. Güvensizlik ve iletişimsizlik bu grupların katkısı ile giderilebilir.

Sorunun çözümünde Türk milliyetçilerine çok önemli bir görev düşmektedir. En azından anayasa yapım sürecinde toplumsal ilişkileri germemek ve bu konuyu iktidarı köşeye sıkıştırmada bir araç olarak kullanmamak gerekir. Çok sayıda sivil toplum örgütünün anayasa yapım sürecini beklemeden konuyla ilgili çalıştay ve toplantılara şimdiden başlamaları faydalı olacaktır. Ancak toplantılarda ırkçı sayılabilecek görüşlerin ileri sürülmesi toplumun iki kampa ayrılmasına neden olabilir ve yeni anayasa sürecini engelleyebilir. Anayasa yapım sürecinde Güneydoğu’daki sorunun çözümüne ılımlı bir şekilde yaklaşılmalıdır. Her seviyede barış çalışmaları yürütülmeli ve anayasa toplumsal mutabakatın resmi belgesi olmalıdır.

17. Bu bağlamda yeni anayasa çoğulculuk ve çok kültürlülüğü mü benimsemelidir?

Osmanlı İmparatorluğu'nda farklı din ve dillere mensup kişiler gerek 1876 Anayasası'nda gerekse 1909 değişikliğinde Osmanlı vatandaşlarını kapsayacak şekilde tanımlanmıştır. 1924 Anayasası Türklük sıfatını vatandaşlık bakımından kullanmış; 1961 ve 1982 Anayasaları da Türklük sıfatını benzer bir şekilde nitelemiştir. Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası'nın 66. maddesine göre "Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür". Türkiye'de özellikle liberaller ve farklı etnik kökenden olanların bir bölümü bu tanımın etnik olduğunu ileri sürmektedir.

Anayasanın önemli bir kısmında vatandaşlık tanımı yapılmamaktadır. Vatandaş sadece bir özne olarak kullanılmakta ya da vatandaşlığın kazanılması, kaybedilmesi ve vatandaşlıktan çıkarılmaya ilişkin hükümler düzenlenmektedir. Vatandaşlık bağı hukuki bir bağıdır, etnik bir bağ değildir. Demokratik dünyada giderek yaygınlaşan anlayış, toplumdaki ortak siyasi kültürün toplumsal yapıda biçimlenmiş kimliklerden bağımsız olarak oluşturulmasıdır. Bir imparatorluk bakiyesi olan Türkiye'de farklı etnik ve dini gruplar yüzyıllardır birlikte yaşamaktadır. Bu nedenle devleti nötr bir konuma yerleştirerek gerekirse vatandaşlık tarifinin anayasadan çıkarılması düşünülebilir.

"Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı, devlet ile bireyler arasındaki hukuki bağı ifade eder. Vatandaşlar arasında etnik köken, dil, din, mezhep, cinsiyet, ideolojik düşünce ve benzeri hiçbir ayırım gözetilemez. Türkiye Cumhuriyeti'nin bütün vatandaşları eşit haklara sahip onurlu birer birey olarak vatandaşlık hakkından yararlanırlar. Hiç kimse kendi rızası hilafına vatandaşlık hakkından mahrum bırakılamaz." şeklinde bir düzenleme yapılabilir.

18. Türkiye Cumhuriyeti iki resmi dili mi benimsemelidir?

1982 Anayasası'na göre devletin resmi dili Türkçedir. Değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemeyecek hükümler arasındadır. Resmi dilin Türkçe olması konusunda Bilim Kurulu, TOBB, TBB ve TUSKON da görüş birliği içindedir.

Günümüzde etnik ve kültürel kimliklerin tanınması konusundaki tartışmalar siyasi gündemi oluşturmaktadır. Kültürel hakların ağırlıklı bir bölümünü anadilin başta eğitim olmak üzere kamusal makamlarla kurulan ilişkilerde kullanılması talebi oluşturmaktadır. Bilhassa BDP'li belediyeler, belediyenin faaliyetlerinde Türkçenin yanında özellikle Kürtçeye de alan açacak faaliyetlerde bulunmaktadır.

Bazı bilim adamları resmi dil ile eğitim ve öğretimin görüleceği dili ayırmaktadırlar. Eğitim özgürlüğü 1924 Anayasası'nın 80., 1961 Anayasası'nın 21/2. maddesinde düzenlenmiştir. Ayrıca 1982 Anayasası'nın 42. maddesine göre Türkiye'de eğitim dili Türkçedir.

Bazı araştırma merkezleri, “Türkiye toplumsal barışı tesis etmek ve demokratik standartlarını yükseltmek için dile dayalı ayrımcılığı ortadan kaldırmalı ve anadilin eğitimde kullanılmasını sağlamalıdır. Bu maksatla ya anayasada eğitim diline ilişkin yasaklayıcı bir ibareye yer verilmemesine veya Türkçe’den başka dillerde yapılacak olan eğitimin kanuna bırakılması ya da resmi dilin öğretilmesinin bir hak ve görev olarak tanımlanıp anadillerde de eğitim yapılabileceğinin anayasal hüküm haline getirilmesi” görüşündedir.

Ancak devletin birliğini korumak için resmi dilin Türkçe olması zorunludur ki bu konuda genel olarak mutabakat vardır. Herkesin anadilini kullanma hakkı vardır. Hiç kimse anadilini kullanma hakkından yoksun bırakılamaz. İnsanlar resmi dil dışında gerek anadilini kullanma gerekse başka dillerde iletişim, öğrenim, sanatsal faaliyetlerde bulunma konularında dil seçme hakkına sahip olabilmelidirler. Ülkemizde bazı kolej ve üniversitelerin İngilizce eğitim yapmaları gibi. Türkiye Cumhuriyeti’nin resmi dili Türkçe’dir ancak devlet yerel dillere saygılıdır.

“Herkes kültürel, bilimsel, dini ve sanatsal faaliyetlerde ana dilini kullanma, ana dilinde eğitim, öğrenim ve kamu hizmeti görme hakkına sahiptir. Resmi dilin öğrenilmesi ve öğretilmesi bu hakkın kullanımına engel değildir. Bu hakkın kullanımına ilişkin esaslar kanunla düzenlenir” şeklinde bir öneri getirilebilir.

19. Bu şekilde bir düzenleme ulus devletin sonunu getirir mi?

Anıl Çeçen’in ifadeleriyle Türkiye’de özellikle ulusal çevreler; yeni anayasa ile Türk ulusunun biteceğini ulus devletin sona ereceğini, dünyada bir tek ABD parlamentosunun kalacağını, Ankara’nın başkent olarak devreden çıkacağını ve şehir devletlerin kurulacağını iddia etmektedir. İnsan hakları boyutlu alt, etnik ve dinsel kimliklere özgürlük verilirse çözülme ve dağılma gerçekleşeceği ileri sürülmektedir.

Prof. Dr. Tekin Akıllıoğlu’na göre; insan haklarını siyasi boyutuyla ele almak doğru değildir. İnsanı yaşatmayan devlet modeli Türkiye Cumhuriyeti’ni çöküntüye uğratar. Nevi şahsına münhasır bir insan hakları üslubunu benimsemek tehlikelidir. İnsan hakları devlet tarafından verilmez. İnsanların hakları vardır ve insan hakları bundan dolayı tanınır. İnsanların bu hakları gerçekleştirmeleri için zemin hazırlanır. Ancak insan haklarını suiistimal etme hakkı diye bir hak mevcut değildir. Bu sebeple insan hak ve hürriyetleri anayasada belirtildikten sonra kısıtlamaları gösterilir.

20. O halde yeni anayasada hangi haklar düzenlenmelidir?

- Kişisel ve siyasal haklar
- Sosyal, ekonomik ve kültürel haklar

- Kolektif haklar

Üçüncü kuşak hakların temelinde yatan fikir sosyal dayanışmadır; bu haklar toplumun ya da halkın kolektif haklarını kapsar. Sürdürülebilir gelişme, sağlıklı bir çevre hakkı, yoksullukla savaş, insanlığın ortak mirasından faydalanma, iletişim, insani yardım gibi haklar bu konu kapsamına girebilir. Yeni bilimsel keşifler, özellikle genetik mühendisliği, organ ve doku nakli alanında “Biyoloji ve Tıbbın Uygulanması Bakımından İnsan Hakları ve İnsan Haysiyetinin Korunması Sözleşmesi Tasarısı: İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesi” (1997 Oviedo Sözleşmesi) önemlidir. İnsanın genetik mirasından dolayı herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmaması, bir çocuğun gelecekte sahip olacağı fiziksel özelliklere izin verilmemesi, gelecekte çocuğun cinsiyetini belirlemek amacıyla tıbbi müdahale etme ve üremeye izin vermeme gibi hususlar bu sözleşmeyle düzenlenmiştir.

“Temel haklar ne şekilde düzenlenmelidir ve istisnaları nasıl olmalıdır?” sorusu bu noktada önemlidir.

Anayasa yapıcıların baştan beri tekrar ettiğimiz eksikliği en çok temel haklar konusunda kendini göstermektedir. Temel haklar maalesef anayasamızda uluslararası mevzuatta geçen tarifleriyle değil, bu tariflere benzetilmiş ifadelerle yer almaktadır. Ancak bununla da yetinilmemiş ve her hakkın altına 1982 Anayasası’nda ciddi istisnalar getirilmiştir. Bu istisnalar ise hükümlerde tarif edilen özgürlüğün özünü tahrif edecek nitelikte olmuştur.

Yeni bir anayasa yapılacak ise bu anayasada temel insan haklarının uluslararası normlara uygun düzenlemelerle ve mümkünse aynı veya en azından benzer ifadelerle tanımlanması daha doğru olacaktır. Bu suretle temel hakların uluslararası mevzuat yoluyla korunması kolaylaşmayacaktır, zira temel haklar zaten uluslararası mevzuat yoluyla siz ister düzenleyin ister düzenlemeyin korunmaktadır. Fakat bu yolla ulusal mercilerin, uluslararası karar ve nizamları uygulaması mecburiyet arz edecektir. Bugün ulusal mercilerimizin benzeri durumlarda en sık yaptığı savunma, anayasa yapıcılardan miras kaldığı şekliyle bizdeki normların uluslararası emsallerinden farklı olduğu ve bizi ulusal normlarımızın bağladığı yolundadır.

Yine temel hak ve özgürlüklere getirilen istisnaların mümkün olduğunca somut, az ve sınırlı sayıda olmasına dikkat edilmelidir. Ancak Türkiye’deki uygulamalar da göz ardı edilmemelidir. Örneğin bir amirin memuruna, sadece onu sevmediği için angarya yüklemesinden tutun da bir mahkûma gardiyanlarıyla anlaşamadığı için angarya yükletilmesine kadar olan uygulamalar bu yasaklamaya dâhil edilmelidir. Hatta bir vatandaşın örneğin mahkeme koridorunda veya tapu masalarında saatlerce bekletilmesinin önüne gerektiğinde bu maddeyle geçilebilmelidir.

21. İnsan haklarına dayalı bir anayasayı kim müdafaa eder?

Aslında bu tüm vatandaşların görevidir. Anayasanın temelini oluşturan insan hakları alanında hem ulusal hem de uluslararası düzeyde belirli yasalar geliştirilmiştir. Bunlar devletin vatandaşlara nasıl muamele edeceğini tanımlar. Fakat devlet kurumları, uluslararası normları ihlâl ettiğinde kimse bu duruma dikkat çekmez ise hükümetler sonuçta cezalandırılmayacaklarını bildiklerinden ihlâl devam edebilir.

22. İnsan haklarına dayalı bir anayasada güvenlik anlayışı nasıl olmalıdır?

Günümüzde devlet güvenliği kavramından uzaklaşarak insanların güvenliğine doğru bir geçiş süreci yaşanmaktadır. İnsan güvenliği anlayışının kökleri, 1992 yılında yayınlanan BM Genel Sekreteri Boutros Ghali tarafından kaleme alınmış “Barış Gündemi” adlı rapora dayanmaktadır. Ghali, bu raporda küresel güvenliğin karşısındaki tehlikelerin sadece askeri olmadığı görüşünü ortaya koymaktadır. Bu tehlikeler; ozon tabakasındaki delik, kıtlık, yoksulluk, kuraklık, salgın hastalıklar, yoksulluk, ekonomik güvenlik, gıda güvenliği, sağlık güvenliği, çevre güvenliği, kişisel güvenlik, toplumsal güvenlik ve siyasal güvenlik olarak sıralanabilir.

İnsan güvenliği insanların hem şiddet içeren hem de şiddet içermeyen tehdit unsurlarına karşı emniyet içinde olmaları anlamına gelmektedir. Güvenlik kavramının devlet güvenliğinden birey güvenliğine doğru bir değişim göstermektedir. İnsan güvenliği sınırlarının tespitine ilişkin BM çerçevesinin nasıl uygulanabileceği ile ilgili çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. Bu sebeple sadece devletlerin değil insanların güvenliği ve emniyetiyle ilgili kaygılar da gündeme gelmektedir. Bu yaklaşım vatandaşlarını koruyan, vatandaşlarının güvenliğini sağlayan devlet profilini ortaya çıkarmaktadır.

İnsan güvenliği, insanların karar alma mekanizmasının içinde bulunduğunu ve birçok meselenin devlet sınırlarını ve diğer sınırları aştığını kabul eder. Devlet dışı aktörler ve sivil toplum örgütleri bu kavramın içindedir. İnsan güvenliği, insan hakları ve insancıl hukuku ihlal edenlerin hesap vermesini zorunlu kılar. Bu cezaların uygulanmasında da Uluslararası Ceza Mahkemesi gibi kurumlar vazife yapar.

Sadece askeri güç ve donanımına odaklanmak yerine “yumuşak güç” ya da “ikna” kavramlarına daha fazla dayanan bir müdahale anlayışına öncelik verilmelidir.

23. İnsan hakları anayasada düzenlenirken hangi özellikleri göz önünde bulundurulmalıdır?

İnsan hakları; evrenseldir, değişkendir, toplum öncesidir, mutlaktır, vazgeçilmezdir. Bireysel ve temel haklardır. Esas olarak devlete karşı ileri sürülür.

24. Anayasada insan hakları ile ilgili devletin görevleri ne olmalıdır?

- **Tanım:** demokratik, sosyal, hukuk devleti hak ve özgürlüklerin varlığını bağlayıcı yasalarda kabul ve tasdik etmelidir.
- **Dokunmama:** temel insan hakları, özü itibariyle dokunulmaz olduğundan devlet buna riayet etmekle yükümlüdür. Ancak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve diğer uluslararası sözleşmelerde istisnai olarak belirtilen mücbir durumlarda devlet, geçerli bir nedene ve anayasaya dayalı, geçici ve orantılı olmak kaydıyla hak ve özgürlüklere müdahale edebilir.
- **Koruma:** devlet, temel hak ve özgürlüklerin garantörüdür ve bu hakların ihlali durumunda bireye hakkını savunma imkânı tanınmalıdır.
- **Temin/Tedarik:** devlet, temel insan haklarının ve özgürlüklerinin yürürlüğe konmasıyla yükümlüdür. Bu anlamda, birey hakkını kullanmakta herhangi bir engelle karşılaşmamalıdır.

Yeni anayasa, vatandaşların Türkiye'sini oluşturacak, daha demokratik, daha şeffaf ve etkin bir Türkiye'ye hizmet etmelidir.

25. Anayasa'da devletin temel amaç ve görevleri ne olmalıdır?

1961 Anayasası'nın 10. maddesi "Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir. Devlet, kişinin temel hak ve hürriyetlerini, fert huzuru, sosyal adalet ve hukuk devleti ilkeleriyle bağdaşamayacak surette sınırlayan siyasî, iktisadî ve sosyal bütün engelleri kaldırır; insanın maddî ve manevî varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlar." şeklindedir.

1982 Anayasası'nın 5. maddesi ise "Devletin temel amaç ve görevleri, Türk Milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddî ve manevî varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır." şeklinde ele alınmıştır.

Alman Anayasası'nda 1. madde insan onuru ve insan hakları başlığını taşımaktadır. Bu maddenin 1. fıkrası ise "insan onuru dokunulmazdır, insan onuruna saygılı davranma ve insan onurunu koruma tüm devlet iktidarının görevidir" şeklindedir.

İnsan onuruna dayanan, tam demokrasiyi hedefleyen, hukukun üstünlüğünü tesis eden, çeşitlilik ve çoğulculuğu esas alan özgürlükçü bir vizyona sahip anayasa yapılması hedeflenmelidir. Özgürlüğü kuralla sınırlamak istisna olarak belirlenmelidir ve devlet iktidarı karşısına insan yerleştirilmelidir.

26. 1982, TOBB, TÜSİAD, TUSKON, TBB, DİSK ve BİLİM KURULU Anayasa Tasarılarındaki Ortak Hükümler Nelerdir?

Öncelikle, devlet şekli konusunda tam bir mutabakat vardır. Yine devletin bütünlüğü, resmi dili, bayrağı, milli marşı ve başkenti konusunda mutabakat mevcuttur. Diğer ortak hükümler:

- Anayasanın bağlayıcılığı ve üstünlüğü,
- Yürütme yetkisi ve görevi,
- Kişinin temel hak ve hürriyetlerinin kullanılması ve durdurulması,
- Zorla çalıştırılma yasağı, kişi hürriyeti ve güvenliği,
- İspat hakkı, temel hak ve hürriyetlerin korunması,
- Kıyılardan yararlanma, kamulaştırma,
- Tarım, hayvancılık ve üretim dallarında çalışanların korunması,
- Devletleştirme ve özelleştirme,
- Çalışma ve sözleşme hürriyeti, sendika kurma hakkı, toplu iş sözleşmesi, grev ve lokavt,
- Sağlık ve çevrenin korunması,
- Konut hakkı,
- Gençliğin korunması, sosyal güvenlik hakkı, sosyal güvenlik bakımından özel olarak korunması gereken kişiler, yabancı ülkelerde çalışan Türk vatandaşları,
- Sanat ve sanatçının korunması,
- Kamu hizmetlerine girme hakkı ve mal bildirimini,
- Vatan hizmeti,
- Bilgi edinme ve dilekçe hakkı,

- Milletvekili seçilme yeterliliği, TBMM'nin seçim dönemi, TBMM seçimlerinin geriye bırakılması veya ara verilmesi, seçimlerin genel yönetimi ve denetimi,
- Üyelikle bağdaşmayan işler, milletvekilliğinin düşmesi, iptal istemi, ödenek, yolluk, emeklilik ve sosyal haklar,
- TBMM'nin görev ve yetkileri,
- Kanunların cumhurbaşkanınca yayınlanması, milletlerarası anlaşmalara uygun bulma, KHK çıkarma yetkisi,
- TBMM'nin faaliyetleri ile ilgili hükümler, TBMM'nin başkanlık divanı, Meclis'teki görüşmelerin açıklığı ve yayınlanması,
- TBMM'nin bilgi edinme ve denetim yolları, gensoru,
- Cumhurbaşkanının görev ve yetkileri, Cumhurbaşkanı'na vekillik etme,
- Cumhurbaşkanlığı Genel sekreterliğinin Anayasadan çıkarılması, Devlet Denetleme Kurulu'nun anayasadan çıkartılması,
- Bakanlar Kurulu'nun kuruluşu, Bakanlar Kurulu'nun göreve başlaması ve güvenoyu, bakanlar kurulunun görevi sırasında güvenoyu, başbakan ve bakanların görev ve sorumlulukları, bakanlıkların kurulması ve bakanlar, TBMM seçiminin cumhurbaşkanınca yenilenmesi,
- Başkomutanlık ve Genelkurmay Başkanlığı,
- İdarenin bütünlüğü ve kamu tüzel kişiliği, yönetmelikler, yargı denetimi, merkezi idare, memurların görev ve sorumlulukları, disiplin kovuşturmasında güvence,
- Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, Diyanet İşleri Başkanlığı,
- Kanunsuz emir, mahkemelerin bağımsızlığı, hâkim ve savcılık teminatı, duruşmaların açık ve kararların gerekçeli olması, hâkim ve savcılarının denetimi,
- Anayasa Mahkemesi'nin çalışma ve yargılama usulü, anayasaya aykırılığın diğer mahkemelerde görülmesi, Danıştay, Uyuşmazlık Mahkemesi, Sayıştay,
- Bütçenin hazırlanması ve uygulanması, bütçenin görüşülmesi, piyasaların denetimi ve dış ticaretin düzenlenmesi,
- Tabii servetlerin ve kaynakların aranması ve işletilmesi, ormanların korunması ve geliştirilmesi, orman köylüsünün korunması,
- Tüketicinin korunması,
- İnkılâp Kanunları'nın korunması.

Özel hayatın gizliliği ve korunması konusunda da yazım tekniği dışında anlam itibariyle sivil toplum örgütleri arasında benzer görüşler mevcuttur. Ancak TUSKON yakalama ve tutuklama hallerinde yasadışı işleme tabi tutulan kişilerin uğradıkları zararın tazmininin hukukun genel prensiplerine göre devletçe ödenmesini teklif etmiştir. 2010 referandumuyla anayasaya ilave edilen kişisel bilgilerin korunması konusunda da uzlaşma sağlanabilecek gibidir. Konut dokunulmazlığı, yerleşme ve seyahat hürriyeti konusunda da uzlaşma görünmektedir.

Haberleşme hürriyetiyle ilgili olarak sivil toplum örgütleri arasında birbirine yakın görüşler savunulmuş ancak TUSKON *“devlet çocukların istismarına, müstehcenlik ve şiddet içeren yayınlara karşı koruyucu tedbirleri alır”* şeklinde bir ilave önermiştir.

Değiştirilemeyecek hükümler konusunda benzeri düzenlemeler yapılmış ancak TÜSİAD herhangi bir öneri getirmemiştir. Egemenlik konusunda önemli ölçüde mutabakat olmasına rağmen TÜSİAD, *“milletlerarası ve milletler üstü kuruluşlara üyelikten kaynaklanan sınırlamalar saklıdır”* hükmünün getirilmesini önermiştir. Yasama yetkisinin Türk milleti adına TBMM’de olduğu ve bu yetkinin devredilemeyeceği maddesine TBB, *“anayasaya uygun olarak halk oylamaları aracılığı ile seçmenler topluluğu tarafından doğrudan doğruya kullanma hakkı saklıdır”* hükmünün ilavesini talep etmiştir. TUSKON ise *“Kanun Hükmünde Kararnamelere (KHK) ilişkin hükümler saklıdır”* cümlesinin eklenmesini önermiştir.

Yargı yetkisi 1982 Anayasası, TOBB, TBB, yargı yetkisi olarak bir düzenleme önerir iken Bilim Kurulu ve TUSKON *“yargı yetkisi ve görevi olarak”* öneri getirmektedir. Ayrıca TUSKON, *“arabuluculuk ve uzlaşmaya ilişkin özel kanun hükümleri saklıdır, kamu hizmetleriyle ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinde bunlardan doğan uyuşmazlıkların milli veya milletler arası tahkim yoluyla çözülmesi öngörülebilir. Milletlerarası tahkime de ancak yabancılarla uyuşmazlık halinde gidilebilir”* şeklinde bir öneri getirmiştir.

Eşitlik ilkesinde de aşağı yukarı bir anlaşma mevcuttur. Bilhassa TUSKON çocuklar, yaşlılar ve engellilere pozitif ayrımcılık önermektedir. TBB ve TUSKON ise insan onuruna saygı ve insan onurunun korunması şeklinde yeni bir öneri getirmektedir.

Temel hak ve hürriyetlerin niteliğiyle ilgili olarak anlam açısından bir birliktelik var gözükmemektedir. Bu konuda TBB *“kayda değer”* bir teklifte bulunmaktadır: *“Temel hak ve özgürlükler onurlu ve insanca bir yaşamın vazgeçilmez unsurları olarak bir bütün oluşturur. Devlet de her bir temel hak ve özgürlüğün korunması ve gerçekleştirilmesini sağlamakla yükümlüdür.”* Temel hak ve özgürlüklerin sınırlanması konusunda sivil toplum kuruluşları benzeri fikirlere sahip olup demokratik hak ve özgürlüklerin, demokratik toplum gereklerine ve ölçülülük ilkesine göre sınırlanabileceği hususunda da benzeri görüşleri savunmaktadır. Ancak TBB, TOBB ve TUSKON ilave bir öneride bulunmaktadır. Bu ilave öneri; *“sınırlama*

sebepler ve ölçütlerinin yorumlanmasında Türkiye'nin taraf olduğu insan haklarına ilişkin uluslararası sözleşmelerle kurulan organların içtihatları göz önünde tutulur." şeklindedir.

Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti ile ilgili olarak Bilim Kurulu ve TUSKON ifade hürriyeti, TÜSİAD ise düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti başlığını önerirken TOBB bu maddenin yürürlükten kaldırılmasını teklif etmiştir. TUSKON'un "bu hak ve hürriyetlerin kullanılması çocuk ve gençlerin korunması, şiddet ve propagandanın önlenmesi, kamu düzeni ile kişisel şerefin korunması amacıyla sınırlanabilir" şeklindeki önerisi dikkate alınmalıdır.

Bilim ve sanat hürriyeti ile ilgili düzenlemenin şekli hariç taraflar bu konuda genel olarak anlaşmış görünmektedir. Basın ve yayın hürriyetiyle ilgili sınırlamaların kaldırılması veya daraltılması şeklinde yeni bir düzenleme Bilim Kurulu, TBB ve TUSKON tarafından önerilirken TOBB ve TÜSİAD öneri yapmamıştır. Süreli ve süresiz yayın konusunda sivil toplum örgütlerinin uzlaştırılabileceği düşünülmektedir. Basın araçlarının korunmasıyla ilgili konuda görüş birliği olmakla birlikte Bilim Kurulu, TBB ve TUSKON'un önerileri doğrultusunda bu maddenin basın hürriyeti başlığı altında düzenlenmesi gerekir.

Kamu tüzel kişilerinin elindeki basın dışı kitle haberleşme araçlarından yararlanma hakkına Bilim Kurulu, TÜSİAD ve TUSKON yer vermemiştir. Görsel ve işitsel iletişim özgürlüğü de basın hürriyetinin içinde düzenlenmeli, bu bağlamda düzeltme ve cevap hakkına da aynı şekilde yer verilmelidir. Sivil toplum örgütleri düzeltme ve cevap hakkının yedi gün içinde yayınlanmasını önermiştir. Yayınlanmaması durumunda para cezası, hakaretin boyutuna göre hapis cezası da olmalıdır.

Toplantı ve gösteri yürüyüşleri düzenleme hakkı konusunda sivil toplum örgütleri birbirlerine yakın görüşleri savunmaktadır. Bilim Kurulu ve TUSKON; milli güvenlik, kamu düzeni genel ahlak.. vs gibi sebeplerle bu özgürlüğün sınırlanabileceğini savunurken, TBB, TOBB ve TÜSİAD "kent düzeninin bozulmasını önlemek amacıyla toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yapılacağı yol ve yerleri belirleme yetkisini idari mercilere tanıyabilir ancak bu yetki bu hürriyetin etkisizleşmesi sonucunu doğuracak şekilde olamaz" biçiminde öneri getirmektedir. Dernek kurma hürriyetiyle ilgili olarak da benzer bir mutabakat söz konusudur.

"Kanuni Hâkim Güvencesi" ve "Hak Arama Hürriyeti ve Adil Yargılanma Hakkı" başlıklarının 1982 Anayasası'ndaki şekliyle düzenlenmesi hususunda Bilim Kurulu ve TUSKON arasında görüş birliği mevcutken, TBB bu maddenin "hak arama özgürlüğü ve savunma hakkı", TOBB ise "tabii yargılama hakkı" olarak düzenlenmesini teklif etmiştir. Kanaatimce bu maddenin "hak hürriyeti ve adil yargılanma" başlığıyla düzenlenmesi uygun olacaktır.

Suç ve cezalara ilişkin esaslar konusunda sivil toplum örgütleri aynı anlamı verecek farklı ifadeler kullanmıştır. Bilim Kurulu, TBB, TOBB ve TUSKON “*Türk Silahlı Kuvvetlerinin iç düzeni bakımından idarenin düzenleyici işlemleriyle suç konulabileceği*” fikrindedir.

27. TOBB, TÜSİAD, TUSKON, TBB, DİSK, BİLİM KURULU ve SDE’nin anayasa tasarılarındaki birbirinden farklı hükümler nelerdir?

Bu kuruluşlar anayasa tasarılarında temel hak ve özgürlükler ve parlamenter sistem konularında hemen hemen yakın görüşleri savunmaktadır. Farklı oldukları noktalar ya ideolojiktir ya da savundukları toplumsal sınıfların farklı beklentilerine odaklanmaktadır. Farklılıklar daha çok devlet yapısının örgütlenmesinde ortaya çıkmaktadır. Anayasa yapım sürecine katkı sağlayan aktörler kendi mutluluklarını başkalarının mağduriyeti üzerine bina etmemelidir. Devlet için önemli olan ülkesindeki bütün insanların mutluluğudur.

Adı geçen kurum ve kuruluşlar arasındaki görüş farklılıkları şu konularda daha barizdir:

“Temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılması, din ve vicdan hürriyeti, basın hürriyeti, eğitim ve öğrenim hakkı, Türk vatandaşlığı, seçme seçilme ve siyasi faaliyette bulunma, parti kurma, partilere girme ve partilerden ayrılma hakkı, siyasi partilerin uyacağı esaslar, TBMM’nin kuruluşu, milletvekili yemini, yasama dokunulmazlığı, milletvekilliğinin düşmesi, kanunların teklif edilmesi ve görüşülmesi, savaş hali ilânı, silahlı kuvvet kullanılmasına izin verme, iç tüzük, siyasi parti grupları ve kolluk işleri, meclis soruşturması, Cumhurbaşkanı seçimi, Cumhurbaşkanının ant içmesi, Cumhurbaşkanının sorumluluk ve sorumsuzluk hali, seçimlerden önce geçici bakanlar kurulu, Milli Güvenlik Kurulu, olağanüstü haller, mahalli idareler, yüksek öğrenim kurumları, hâkim ve savcılık mesleği, mahkemelerin kuruluşu, adli, idari, askeri yargı kuruluşları, anayasa mahkemesi ve HSYK, Sayıştay.”

Bu konularda toplumun değişik kesimleri arasında uzlaşma komisyonları kurularak ortak bir metinde buluşmaları için çaba sarf etmek gerekecektir. Kurumlar tarafından idare edilen halk yerine milletin iradesine tabi idari, adli, askeri devlet örgütünün varlığına imkân sağlayan anayasa toplumsal barışı sağlar. Toplumsal barış, toplumsal farklılıkların gönüllü olarak bir arada yaşamasıdır ve bir arada yaşama da anayasa ile sağlanır. Anayasalar toplumsal nikâh belgeleridir. Nikâh da bir arada yaşamak isteyenlerin hür iradesiyle kıyılır. 1961 ve 1982 Anayasaları, askeri müdahaleler sonucu yapıldığından zoraki bir nikâh hüviyetindedir. Yeni yapılacak anayasada da bu farklılıkların giderilmesi noktasında kimse dayatmada bulunmamalıdır.

Stratejik Düşünce Enstitüsü, “Anayasa Mahkemesi’nin 21 üyeden oluşmasını teklif etmektedir. Ayrıca yeni anayasada devletin tarafsızlığı ilkesi ile bağdaşmayan Atatürkçülük, Atatürk İlke ve İnkılâpları ve Atatürk Milliyetçiliği gibi ifadeler ve ideolojik tercihlerin ayrıca

anayasanın 58. Maddesinde yer alan devletin gençleri Atatürk İlke ve İnkılâpları doğrultusunda yetiştirmesi yönünde tedbirler alacağına dair hükümlere benzer ifadelere yer verilmemesi görüşündedir. Stratejik Düşünce Enstitüsü, resmi ideoloji çerçevesinde demokratik siyaseti vesayet altında tutan devlet iktidarı bloğunun merkezinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin olduğu kanaatindedir. Vesayete sebep olan Anayasal düzenlemelerin yeni anayasada yer almasını istememektedir. Bu bağlamda “egemenlik kayıtsız şartsız milletindir, halk egemenliği yasama, yürütme ve yargı organları eliyle ve anayasanın koyduğu esaslara göre kullanır” şeklinde bir düzenleme önererek TSK’nın Milli Savunma Bakanlığı’na bağlanmasını teklif etmektedir.”

28. TUSKON, TÜSİAD, TBB, TOBB ve Bilim Kurulu tarafından önerilen anayasa taslaklarında farklı, dikkat çeken teklif ve düzenlemeler var mıdır?

TBB’nin tasarısında; “barış hakkı, gelişme hakkı, insan varlığının bütünlüğü, dolaşım özgürlüğü, görsel ve işitsel iletişim özgürlüğü, yurttaşlık girişimleri, hak arama ve savunma özgürlüğü, ücretli adalet sağlanması, sağlık hakkı, yeterli besin ve suya ulaşma hakkı, insanlığın ortak mirasına saygı, katılım hakkı, yönetimin saydamlığı, Yüksek Öğretim Eş Kurulu, Görsel ve İşitsel Yüksek Kurul, savunma mesleği ve barolar başlıklı ve konulu ilginç öneriler bulunmaktadır.

Bilim Kurulu’nun ise işkence ve kötü muamele yasağı, hak arama hürriyeti ve adil yargılanma hakkı, çocuk hakları başlıklı önerileri mevcuttur.

TOBB’un ise maddi ve manevi varlığı geliştirme hakkı, idarenin açıklığı, kamu denetçileri kurulu başlık ve konulu yeni önerileri vardır.

TUSKON’un ise insan onuruna saygı ve insan onurunun korunması, vücut bütünlüğü hakkı, idarenin şeffaflığı, Yüksek Öğretim Koordinasyon Kurulu, savunma, piyasaların geliştirilmesi başlık ve konularında ilginç bazı teklifleri bulunmaktadır.

29. TUSKON, TÜSİAD, TBB, TOBB ve Bilim Kurulu’nun taslaklarında 1982 Anayasası’na göre birleştirilebilecek hususlar var mıdır?

Anayasanın kısa ve öz olması için bazı maddelerinin birleştirilmesi gerektiği bu taslaklar incelendiğinde ortaya çıkmaktadır. Örneğin, 1982 Anayasası’nın 28. maddesinde düzenlenen basın hürriyeti, 29. maddesindeki süreli ve süresiz yayın hakkı, 30. maddede belirtilen basın araçlarının korunması, 31. maddede düzenlenen kamu tüzel kişilerinin elindeki basın dışı kitle haberleşme araçlarından yararlanma ve 32. maddedeki düzeltme ve cevap hakkı tek bir maddede birleştirilerek düzenlenebilir.

1982 Anayasası'nın 63. maddesinde belirtilen "tarih, kültür ve tabiat varlıklarının korunması hakkı", buna ilaveten uzay hakkı, toprak hakkı, çevre hakkı, temiz hava hakkı, yaşam kaynağı olarak su hakkı, kirlenmeden, zehir ve radyoaktif maddelerden korunma hakkı, bütünlüğünü yahut yaşamsal ve sağlık işleyişini tehdit edecek şekilde genetik yapısındaki değişikliklerden muaf olma hakkı, tabii servetlerin ve kaynakların arama ve işletilmesi, ormanların korunması ve geliştirilmesi" insanlığın ortak mirasının korunması başlığı altında düzenlenebilir. Yukarıdaki maddeye "insanlar insan haklarına sahip olduğu gibi, tüm diğer varlıklar da kendilerine özel, var oldukları topluluklar içerisindeki rol ve işlevlerine uygun haklara sahiptirler" cümlesi ilave edilebilir. Bu takdirde yeni hazırlanacak anayasa ekolojik anayasa vasfını da kazanabilir.

1982 Anayasası'nın 107. ve 108. maddelerinde düzenlenen Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği ve Devlet Denetleme Kurulu anayasada düzenlenmemelidir. 145. maddedeki Askeri Yargı, Askeri Yargıtay ve Askeri Yüksek İdare Mahkemesiyle ilgili düzenlemeler anayasadan çıkarılarak Danıştay ve Yargıtay başlıkları altında yeni düzenleme yapılabilir.

Ayrıca Kamu İktisadi Teşebbüslerini düzenleyen 165. maddenin orman köylüsünün korunmasını düzenleyen 170. maddenin, kooperatifçiliğin gelişmesini düzenleyen 171. maddenin, esnaf ve sanatkârların korunmasını düzenleyen 173. maddenin anayasadan çıkartılması konusunda ağırlıklı bir görüş varsa da konu tartışılmalıdır.

30. Siyasi partilerin yeni anayasa ile ilgili görüşlerinden bahsedebilir misiniz?

AK Parti ve Barış ve Demokrasi Partisi'nin yeni anayasa ile ilgili bazı çalışmaları mevcuttur. Cumhuriyet Halk Partisi ise 2011 Milletvekili Genel Seçimleri öncesinde kısa bir açıklama yapmıştır. AK Parti'nin hazırladığı tasarı Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın talebi üzerine Prof.Dr. Ergun Özbudun tarafından hazırlanmış dönemin Ak Parti Genel Başkan Yardımcısı Dengir Mir Mehmet Fırat'a sunulmuş ve anayasa.org sitesinde yayınlanmıştır. Bu tasarinin özeti şu şekildedir:

YENİ ANAYASA ÖNERİSİNİN GETİRDİĞİ YENİLİKLER (ÖZET OLARAK)

A. SİSTEMATİK BAKIMDAN

Yeni Anayasanın düzenlenmesinde sistematik bakımdan da yeni bir yaklaşım benimsenmiştir. Bu çerçevede;

1) Yeni Anayasanın sistematikte KISIM, BÖLÜM ve ALT BÖLÜM ayırımı kabul edilmiş ve 1982 Anayasası'nın anlaşılma güçlüğü gösteren romen rakamı, harf ve numaralarla yapılan ayırım da terk edilmiştir.

- 2) 2006 yılından bu yana uygulanmakta olan ve atıf yapma kolaylığı getirerek atıflardaki muğlâklığı kaldıran maddelerin fıkra ve bentlerinin numaralandırılması Yeni Anayasada da benimsenmiştir. Maddeler ve fıkralar daha sistematik bir şekilde yazılmıştır. Böylece, Avrupa ülkelerinde uygulanmakta olan bir sistemle de uyum sağlanmıştır.
- 3) Yine sistematik bakımdan daha uygun olacağı düşüncesiyle, hak ve hürriyetler; kişinin hakları ve hürriyetleri, siyasî haklar ve ödevler ve sosyal ve ekonomik haklar şeklinde sıralanmış, ayrıca sosyal ve ekonomik haklar bölümünde yer alan ancak mahiyeti itibariyle kişi haklarından olan bazı hak ve hürriyetler bu bölüme alınmıştır. Ayrıca, sosyal ve ekonomik haklar içinde yer verilen kamulaştırmaya, devletleştirmeye ve özelleştirmeye ilişkin hükümler ise malî ve ekonomik hükümler kısmına taşınmıştır.
- 4) Önceki Anayasalarımızda, devletin malî imkânlarıyla sınırlı olan sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler bölümünde yer alan çevrenin korunması, tabii servetler ve kaynakların korunması ve kullanılması, kıyıların korunması, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının korunması gibi hükümler, ormanların korunmasına ilişkin düzenlemeyle birlikte "Çevrenin Korunması ve Milli Servetlere İlişkin Hükümler" şeklinde özel bir kısım olarak yeniden düzenlenmiştir. Böylece, çağımızın büyük felâketi olarak görülen ve ülkemizi ciddi şekilde etkileyen küresel ısınmanın önlenmesi çabalarının hayati önem kazandığı bir dönemde, çevrenin etkili bir şekilde korunması yönünde Anayasaya Devlete yönelik direktif bir hüküm konulmuştur. Aynı yaklaşım, koruma kapsamındaki millî servetler için de korunmuştur.

B. 1982 ANAYASASI'NIN ALINMAYAN HÜKÜMLERİ

1982 Anayasası'nda düzenlenen ancak anayasa düzeyinde düzenlenmesine gerek olmayan bazı maddelere Yeni Anayasada yer verilmemiştir. Bu çerçevede, aşağıda belirtilen 1982 Anayasasının maddeleri Yeni Anayasaya alınmamıştır.

- 1) Madde. 44, Toprak mülkiyeti,
- 2) Madde. 45, Tarım, hayvancılık ve bu üretim dallarında çalışanların korunması,
- 3) Madde. 57, Konut hakkı,
- 4) Madde. 58, Gençliğin korunması,
- 5) Madde. 59, Sporun geliştirilmesi,
- 6) Madde. 62, Yabancı ülkelerde çalışan Türk vatandaşları,
- 7) Madde. 107, Sanatın ve sanatçının korunması,
- 8) Madde. 107, Cumhurbaşkanı Genel Sekreterliği,
- 9) Madde. 108, Devlet Denetleme Kurulu,

- 10) Madde. 115, Tüzükler,
- 11) Madde. 133, Radyo ve Televizyon Üst Kuruluna ilişkin hükümleri,
- 12) Madde. 134, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu,
- 13) Madde. 157, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi,
- 14) Madde. 162, Bütçenin görüşülmesi,
- 15) Madde. 163, Bütçelerde değişiklik yapılabilme esasları,
- 16) Madde. 165, Kamu iktisadi teşebbüslerinin denetimi,
- 17) Madde. 166, Planlama,
- 18) Madde. 170, Orman köylüsünün korunması,
- 19) Madde. 171, Kooperatifçiliğin geliştirilmesi,
- 20) Madde. 173, Esnaf ve sanatkârların korunması.

C. BAŞLANGIÇ

Otoriter ve devletçi felsefenin izlerini taşıyan 1982 Anayasası'nın Başlangıç kısmı tümüyle terk edilmiştir. Yeni öneride, Anayasanın metnine dâhil edilmeyen Başlangıç kısmı, çok kısa ve özlü bir anlatıma kavuşturulmuştur. İnsan hakları, hukukun üstünlüğü, demokrasi, laiklik ve çoğulculuk gibi evrensel değerlere vurgu yapılmış; Atatürk'ün çağdaş uygarlık hedefi ile ebedî barış idealine olan bağlılık ifade edilmiştir.

D. GENEL ESASLAR

- 1) Cumhuriyetin nitelikleri arasında yer almayan, sübjektif yorumlara elverişli bulunan ve insan hakları üzerindeki vurguyu zayıflatan "toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde" ibareleri çıkarılmış; insan hakları vurgusunun güçlendirilmesi amacıyla, "saygılı" kelimesi yerine, "dayanan" kelimesi benimsenmiştir (m. 2).
- 2) "Dili Türkçedir" cümlesinin yerine, aynı anlamı daha doğru ifade etmek üzere, "Resmî dili Türkçedir" cümlesi kabul edilmiştir (m. 3/2).
- 3) Devletin temel amaç ve görevi, insan odaklı olarak tanımlanmış; insan ve onun haysiyeti merkezi bir öneme sahip kılınmıştır (m. 4).
- 4) Anayasada düzenlenen her kurul veya kurumun, kendisini, egemenliği kullanan yetkili organ olarak görmesini engellemek amacıyla, Türk milleti adına egemenliği kullanacak olan organlar tadadi olarak belirtilmiştir (m. 5/2). Ayrıca, Türkiye'nin milletlerarası ve milletler üstü kuruluşlara üyeliğinden doğabilecek muhtemel sorunları önlemek için, "milletlerarası ve milletler üstü kuruluşlara üyelikten kaynaklanan sınırlamalar saklıdır" hükmü eklenmiştir (m. 5/4).

- 5) Kanun hükmünde kararnamelerle ilgili olarak uygulamada ortaya çıkan bazı sorunlara son vermek amacıyla, yasama yetkisinin devredilmezliğine ilişkin ilkeye "kanun hükmünde kararnamelere ilişkin hükümler saklıdır" hükmü getirilmiştir (m. 6).
- 6) Yargılama bir yetki olduğu kadar, aynı zamanda bir görev olduğu için, yargı yetkisi ve görevinden söz edilmiş; bağımsızlık prensibinin yanı sıra, onun yönelik bulunduğu temel amaç olan tarafsızlık prensibine yer verilmiştir (m. 8).
- 7) Eşitlik ilkesini güçlendirmek amacıyla sadece kadınlar lehine değil, aynı zamanda toplumun özel olarak korunması gereken başka kesimleri için de pozitif ayrımcılık kuralı benimsenmiştir (m. 9/3).

E. TEMEL HAKLAR VE HÜRRİYETLER

- 1) Temel haklara yapılan vurguyu güçlendirmek ve bu hakların korunmasının kural, sınırlanmasının ise istisna olduğuna ilişkin prensibe geçerlilik kazandırmak için, ikinci kısım başlığındaki "ödevler" kelimesi çıkarılmıştır. Aynı amaçla, 1982 Anayasası'nın 12. maddesinin ikinci fıkrasındaki temel hak ve hürriyetlerin kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da ihtiva ettiği hükmüne yer verilmemiştir (m. 11).
- 2) Temel hak ve hürriyetleri kötüye kullanma yasağını genişletici ve bireylerin hürriyetlerini daraltıcı bir işlev gören 1982 Anayasası'nın 14'üncü maddesinin ilk fıkrası kaldırılmıştır (m. 13-Alternatif 1).

Temel hak ve hürriyetleri kötüye kullanma yasağı, ifade hürriyetinin keyfî şekilde sınırlandırılmasını önlemek amacıyla daraltılmış; bu çerçevede, "faaliyetler" ibaresi yerine "eylemler" ibaresi konulmuştur (m. 13-Alternatif 2).

- 3) "Sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde yetkili merciin verdiği emirlerin uygulanması" hali, yaşama hakkının istisnası olmaktan çıkarılmıştır (m. 15/2).
- 4) Kişi hürriyetiyle ilgili bir kurum olan "önleme amaçlı yakalama" anayasal düzenlemeye tabi tutulmuştur (m. 18/3).
- 5) Önceki anayasalarımızda yer almayan "kişisel bilgilerin korunması hakkı", anayasal güvenceye kavuşturulmuştur (m. 20).
- 6) Haberleşme hürriyetine, maddenin ikinci fıkrasında sayılan sınırlama sebepleri dışındaki bir sebeple sınırlama yapılmasına yol açabilecek nitelikte olan 1982 Anayasası'nın 22'inci maddesinin son fıkrasında ifade edilen "İstisnaların uygulanacağı kamu kurum ve kuruluşları kanunda belirtilir" hükmüne yeni düzenlemede yer verilmemiştir (m. 22).
- 7) Din ve inanç hürriyeti bütün unsurlarıyla birlikte güvenceye kavuşturulmuş (m. 24/1-2); Devlete, çocukların eğitimi alanında ebeveynin dinî ve felsefî inançlarını dikkate alma yükümlülüğü getirilmiş (m. 24/4); lâiklik ilkesinin ve bu ilkenin önemli bir unsuru olan "din

ve inanç hürriyeti"nin bir gereği olarak, din kültürü ve ahlâk öğretimi zorunlu olmaktan çıkarılmış, ancak talep halinde Devlete bunu yerine getirme yükümlülüğü yüklenmiştir (m. 24/4-Alternatif 1).

1982 Anayasasının 24'üncü maddesinin son fıkrasında "din ve vicdan hürriyeti" için öngörülen özel "kötüye kullanma" (din istismarı) yasağı, sübjektif ve keyfi değerlendirmelere açık unsurlardan arındırılmıştır (m. 24/5-Alternatif 1 ve 3).

- 8) Birleşmiş Milletler Uluslararası Kamusal ve Siyasal Haklar Sözleşmesinin 20'nci maddesine uyum sağlamak amacıyla, bu Sözleşmede yer alan "savaş kışkırtıcılığının engellenmesi, her türlü ayrımcılık, düşmanlık veya kin ve nefret savunuculuğunun önlenmesi" sebepleri, ifade hürriyetinin sınırları arasında sayılmıştır (m. 26/3).
- 9) Basın hürriyetiyle bağdaşmaması sebebiyle, 1982 Anayasası'nın 28'inci maddesinde zikredilen "tedbir yoluyla dağıtımın önlenmesi" usulüne son verilmiştir. Ayrıca, özellikle soruşturma ve kovuşturma aşamalarında kişilerin kimliklerinin açıklanarak haksız yere mağdur edilmelerini önlemek amacıyla, "masumiyet karinesinin ihlaline yönelik yayın yapılamaz" hükmü getirilmiştir (m. 27).
- 10) Önceki anayasalarımızda bağımsız bir hak olarak kendinden söz edilmeyen adil yargılanma hakkına yer verilmiş; bu hak, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6'ncı maddesi dikkate alınarak, hak arama hürriyetiyle birlikte yeniden düzenlenmiştir. Bu hak kapsamında, "kanuni hâkim" ilkesi yerine, "tabii hâkim" ilkesi kabul edilmiştir (m. 32).
- 11) Vatandaşlık kavramı etrafında yaşanan tartışmalara son vermek ve vatandaşlığın, din, mezhep, dil ve benzeri ayrımlar dikkate alınmaksızın her bireyin devlete olan siyasî aidiyeti ifade ettiğini tasrih etmek amacıyla, mer'î olana oranla daha kapsayıcı ve kuşatıcı bir vatandaşlık tanımına yer verilmiştir. Bu çerçevede, "Türk vatandaşlığı" kenar başlığı "vatandaşlık" olarak değiştirilmiştir.

"Türk devleti" yerine, Türkiye Cumhuriyeti'ni ifade etmek üzere "Devlet" kelimesi tercih edilmiş ve "Devlete vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıdır" ifadesi kabul edilmiştir (m. 35-Alternatif 1).

Anayasada karşılığı olmayan "Türk devleti" ifadesi yerine, Anayasanın 1'inci maddesi uyarınca daha doğru bir ifade olan "Türkiye Cumhuriyeti" ifadesi benimsenmiş; "Türk" kelimesinin etnik bir kümeye referans içermediğine açıklık kazandırmak amacıyla, 1924 Anayasası'nın formülasyonu, "Türkiye Cumhuriyetine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkese, din ve ırk farkı gözetilmeksizin Türk denir" tanımına yer verilmiştir (m. 35-Alternatif 2).

Vatandaşlığın temel bir hak olduğu belirtilmiş ve bu hakka ve statüye sahip olan herkesin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak adlandırılacağı kabul edilmiştir (m. 35-Alternatif 3).

- 12)** Yükseköğretim elemanlarının, siyasî partilerin merkez organları dışında görev alamayacaklarına ilişkin kısıtlayıcı hüküm kaldırılmıştır (m. 37/4).
- 13)** Siyasî partilerin kapatılmalarına yol açan yasaklar daraltılmış (m. 38/1-2) ve bu yasaklarla ilgili olarak 1961 Anayasası'nın 57'nci maddesindeki ifade esas alınarak partilerin kapatılması güçleştirilmiştir. Bu çerçevede, bir partinin tüzük veya programının insan haklarına, Devletin bağımsızlığı ve bölünmez bütünlüğüne, demokrasiye, cumhuriyete ve lâikliğe aykırı olması halinde doğrudan kapatma davası açılması yerine, Anayasa Mahkemesi tarafından ilgili partiye ihtar verilmesi esası kabul edilmiş (m. 38/4); siyasi partilerin "odak" olmasının şartları ağırlaştırılmıştır (m. 38/5). Anayasa Mahkemesi'nin siyasî parti davalarında kapatmaya karar verebilmesi, üye tamsayısının üçte ikisinin kapatma doğrultusunda oy kullanması şartına bağlanmıştır (m. 115/1).

Siyasi partilerin kapatılmalarına neden olan mensupları için öngörülen müeyyide hafifletilmiştir (m. 38/7-Alternatif 1).

Siyasi partilerin kapatılmalarına neden olan mensupları için öngörülen müeyyide kaldırılmıştır (m. 38/7-Alternatif 2).

Son olarak, siyasi partilerin mali denetimi, Anayasa Mahkemesi yerine Sayıştay'a bırakılmıştır (m. 38/8).

- 14)** Vergi ve benzeri malî yükümlülüklerin muaflık, istisna, indirim ve oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği sınırlar içinde değişiklik yapma yetkisi, Bakanlar Kurulunun yanı sıra, mahallî idareler tarafından tarh, tahakkuk ve tahsil edilenler için mahallî idarelerin seçimle oluşan karar organlarına da tanınmıştır (m. 41/4).
- 15)** Bilgi edinme hakkı anayasal bir hak olarak tanınmıştır (m. 42).
- 16)** Çocuk hakları, yeni bir hak kategorisi olarak anayasal güvenceye kavuşturulmuştur (m. 44).
- 17)** Eğitim ve öğrenim hakkı, çağdaş hürriyetçi demokrasi ilkeleriyle uyumlu bir hale getirilmiştir (m. 45/2).

1961 Anayasası'nın paralel maddesinde yer verilmeyen, ancak 1982 Anayasası'nda mevcut olan bazı sınırlayıcı hükümler madde metninden çıkarılmıştır. Ayrıca, bireysel hayat tarzının bir ifadesi niteliğindeki kılık-kıyafet tercihinin bu haktan yararlanmaya engel oluşturmaması amacıyla bir güvence hükmü getirilmiştir (m. 45/6).

F. YASAMA

- 1) Beş yüz elli milletvekilinden oluşan Türkiye Büyük Millet Meclisinin dörtyüzelli üyesinin seçim çevrelerinden, yüz üyesinin ise ülke seçim çevresinden seçilmeleri esası benimsenmiştir (m. 51).
- 2) Türkiye Büyük Millet Meclisinin seçim dönemi beş yıldan dört yıla indirilmiştir (m. 52).
- 3) Bir ilin veya seçim çevresinin, Türkiye Büyük Millet Meclisinde üyesinin kalmaması halinde ara seçime gidilmesini öngören 1982 Anayasası'nın 78'inci maddesinin beşinci fıkra hükmü çıkarılmıştır (m. 53).
- 4) Milletvekili andında yer alan "toplumun huzur ve refahı, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde herkesin insan haklarından ve temel hürriyetlerden yararlanması ülküsünden" ibaresi madde metninden çıkarılmış; "insan hakları", milletvekillerinin üzerine and içecekleri değerler arasında sayılmıştır (m. 58).
- 5) Özel gelir kaynakları ve özel imkânları kanunla sağlanmış kamu yararına çalışan derneklerin ve Devletten yardım sağlayan ve vergi muafiyeti olan vakıfların yönetim ve denetim kurulları üyelikleri ile bunlarla ilgili görevler, milletvekilliği ile bağdaşmayan işler arasından çıkarılmıştır (m. 59/1).
- 6) Ağır ceza mahkemesinin görevine giren suçlarda suçüstü hali yasama dokunulmazlığı kapsamı dışında tutulmuştur (m. 60/3-Alternatif 1).

Ağır ceza mahkemesinin görevine giren suçlarda suçüstü hali ile zimmet, ihtilas ve irtikâp gibi yüz kızartıcı suçlar dokunulmazlık kapsamı dışında bırakılmış; bu hallerde Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısına, durumu derhal Meclise bildirme zorunluluğu getirilmiştir (m. 60/3-Alternatif 2).

Milletvekillerinin dokunulmazlıktan feragat edebilmelerine imkân sağlanmış (m. 60/4); dokunulmazlık kapsamında bulunmayan suçları işleyen, dokunulmazlığı kaldırılan veya dokunulmazlıktan feragat eden milletvekillerinin yargılanmalarının tutuksuz olarak ve yasama çalışmaları engellenmeyecek şekilde yürütüleceği hükme bağlanmış (m. 60/5) ve milletvekilleri hakkındaki ceza davalarının Yargıtay'da görüleceği belirtilmiştir (m. 60/7).

- 7) Kanunların Cumhurbaşkanınca yayınlanmasında yaşanabilecek gecikmeleri önlemek amacıyla, parlamenter rejimin kurallarıyla uyumlu iki yenilik getirilmiştir. Cumhurbaşkanınca Türkiye Büyük Millet Meclisine tekrar görüşülmek üzere geri gönderilen kanunun Meclis tarafından aynen kabul edilmesi halinde, kanunun Cumhurbaşkanınca üç gün içinde yayınlanması esaslı kabul edilmiştir (m. 66/3). Ayrıca, Cumhurbaşkanının onbeş gün içinde geri göndermediği veya yayınlamadığı kanunların Meclis Başkanı tarafından yayınlanacağı benimsenmiştir (m. 66/4).

- 8) Temel haklara ilişkin milletlerarası andlaşmalarla iç hukukun çatışması halinde, birey haklarına daha etkili bir korunma ve güvence sağlamak amacıyla, "Kanunlar, usulüne uygun olarak yürürlüğe konulmuş temel hak ve hürriyetlere ilişkin milletlerarası andlaşmalara aykırı olamaz" hükmü getirilmiştir (m. 67/6).
- 9) Sıkıyönetim ve olağanüstü hal kanun hükmünde kararnameleri hukuk sistemimizden çıkarılmıştır (m. 68/1). Kanun hükmünde kararnamelere ilişkin uygulamada yaşanan sorunları aşmak amacıyla, yetki kanununun sadece konusunu, geçerlilik süresini ve bu süre içinde birden fazla kararname çıkarılıp çıkarılmayacağını göstermesi benimsenmiştir (m. 68/2). Bakanlar Kurulunun, geri gönderilen kanun hükmünde kararnameyi aynen kabul etmesi halinde, kararnamenin Cumhurbaşkanınca üç gün içinde yayınlanması esas kabul edilmiştir (m. 68/4).
- 10) Türkiye Büyük Millet Meclisinin toplantı halinde olmadığı bir dönemde ülkenin ani bir silâhli saldırıya uğraması ve bu sebeple silâhli kuvvet kullanılmasına derhal karar verilmesinin kaçınılmaz olması halinde, Cumhurbaşkanının Türk Silâhli Kuvvetlerinin kullanılmasına karar verebilmesi, Başbakanın teklifi şartına bağlanmıştır (m. 69).
- 11) Türkiye Büyük Millet Meclisinin toplantı yeter sayısı, her tür toplantı için üye tamsayısının üçte biri (184) olarak belirlenmiştir (m. 73/1).
- 12) Gensoru önergesinin gündeme alınmasına karar verilmesi sonrasında yapılacak güven oylamasında Bakanlar Kurulunun düşürülmesi konusunda yapıcı güvensizlik ilkesi getirilmiş, Bakanlar Kurulunun düşürülmesi, Türkiye Büyük Millet Meclisinin üye tamsayısının salt çoğunluğuyla yeni bir Başbakan adayı seçmesi şartına bağlanarak, hükümet istikrarının güçlendirilmesi amaçlanmıştır. (m. 76/5)

G. YÜRÜTME

- 1) Cumhurbaşkanının parlâmento tarafından seçilmesinde yaşanan tikanıklıklar dikkate alınarak, Cumhurbaşkanının, beşer yıllık azamî iki dönem için halk tarafından seçilmesi yöntemi kabul edilmiştir (m. 78). Cumhurbaşkanlığına seçilebilmek için yüksek öğrenim şartı kaldırılmış, Cumhurbaşkanı adaylarının yirmi milletvekilinden başka, ikiyüzbin seçmence de gösterilmesi esas benimsenmiştir (m. 78-Alternatif 2).
- 2) Cumhurbaşkanının yetkileri, parlamenter rejim ilkeleri, yetki ve sorumluluğun paralelliği kuralı ve 1961 Anayasası'nca benimsenen sistem esas alınarak yeniden düzenlenmiş; 1982 Anayasası'nın Cumhurbaşkanına tanımış olduğu yetkilerden, parlamenter rejimler için de geçerli olanları korunmuş, diğer yetkileri ise kaldırılmıştır (m. 81/3). Bakanlar Kurulunun Genelkurmay Başkanı, vali ve büyükelçilerin atanmalarına ilişkin kararnamelerinin Cumhurbaşkanınca imzalanacağı, bunların dışında hangi kararnamelerin Cumhurbaşkanınca imzalanacağını ise kanunla belirleneceği kabul edilmiştir (m.81/2).

- 3) Cumhurbaşkanının tek başına yaptığı işlemler yargı denetimine açılmış ve Cumhurbaşkanının kişisel suçlarından dolayı yasama dokunulmazlığı hükümlerine tâbi olacağı hükme bağlanarak mevcut belirsizlik giderilmiştir (m. 82).
 - 4) Genel seçimlerden önce Adalet, İçişleri ve Ulaştırma bakanlarının çekilmesine ve yerlerine Başbakanca bağımsız kişilerin atanmasına dair hüküm kaldırılmıştır (m. 89/1).
 - 5) Bakanlar Kurulunun tüzük çıkarma yetkisi kaldırılmıştır.
 - 6) Milli Güvenlik Kurulunun Başbakanın başkanlığında toplanması, Jandarma Genel Komutanının Kurul üyeliğinden çıkarılması ve Kurul gündeminin Başbakan tarafından belirlenmesi kabul edilmiş; Kurulun istişarî bir organ olduğu tasrih edilmiştir (m. 91-Alternatif 1).
- Jandarma Genel Komutanı Kurul üyeliğinden çıkarılmış ve Kurulun istişarî bir organ olduğu tasrih edilmiştir (m. 91-Alternatif 2).
- Bakanlar Kuruluna millî güvenlikle ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında yardımcı olmak üzere Millî Güvenlik Kurulunun kurulacağı ve bu Kurulun yapısının, teşkilâtının, görevlerinin ve işleyişine dair hususların kanunla düzenleneceği benimsenmiştir (m. 91-Alternatif 3).
- 7) İdarenin her türlü eylem ve işleminin yargı denetimine tabi tutulacağı kuralına herhangi bir istisna öngörülmemiş; bu bağlamda, 1982 Anayasası'nda yargı denetimi dışında tutulan Cumhurbaşkanının tek başına yapacağı işlemler, Yüksek Askerî Şura ile Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu kararlarına karşı yargı yolu açık bırakılmıştır (m. 94).
 - 8) Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin dört yıla indirilmesine paralel olarak mahallî idarelerin seçimlerinin de dört yılda bir yapılması esası benimsenmiştir (m. 96/3). Mahallî idarelerin seçilmiş organlarının organlık sıfatını kazanma ve kaybetmeleri konusundaki denetim tümüyle yargı organına bırakılmış; İçişleri Bakanına 1982 Anayasası ile verilen bu organları veya bu organların üyelerini geçici olarak görevden uzaklaştırma yetkisine burada yer verilmemiştir (m. 96/4). Böylece mahallî idareler üzerindeki merkezî denetimin sınırlandırılması amaçlanmıştır.
 - 9) Hukuk devleti ilkesinin gereği olarak, istisnasız, bütün kamu hizmeti görevlileri hakkında verilen disiplin kararları yargı denetimine açık tutulmuştur (m. 98).
 - 10) Yükseköğretim kurumlarının bilimsel özerkliği ve öğretim elemanlarının akademik özgürlüğü güçlendirilmiştir. Demokratik yönetim ilkesi gereği, rektörlerin doğrudan doğruya öğretim üyelerince seçilmesi esası benimsenmiştir. Üniversite ve diğer yükseköğretim kurumlarının yönetim ve denetim organları ile öğretim elemanlarının, ancak yetkili organlarınca görevlerinden uzaklaştırılabileceği kabul edilmiştir (m. 100/4).

Yükseköğretim Kurulunun yetkisi koordinasyon ve planlama ile sınırlanmış; Yükseköğretim Kurulu üyelerinin seçimi ve görev süreleri yeniden düzenlenmiştir (m. 101/1).

11) Olağanüstü hal ve sıkıyönetim ilanı yetkisi, münhasıran Bakanlar Kuruluna bırakılmış, olağanüstü haller ve sıkıyönetim için öngörülen süreler kısaltılmıştır.(m. 104).

H. YARGI

1) Yargı ile ilgili hükümlerde, yargının bağımsızlığı yanında, tarafsızlığı da vurgulanmıştır (m. 106, 111, 121, 122 ve 123).

2) Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, demokratik esaslara ve yargı bağımsızlığı ilkesine daha uygun şekilde, yeniden düzenlenmiştir. Adalet Bakanının Kurulun başkanı ve üyesi olmasına son verildiği, Adalet Bakanlığı Müsteşarının ise Kurulun tabii üyesi olarak kabul edildiği yeni düzenlemede, Kurulun onyedii üyeden oluşması öngörülmüştür. Kurulun seçimle gelen onaltı üyesinden beşinin Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından, beşinin Yargıtay ve Danıştay genel kurullarınca ve altısının da birinci dereceye ayrılmış adli ve idari yargı hâkim ve savcılarınca seçilmesi esası benimsenmiştir. Kurul üyelerinin görev süresi dört yıla sınırlandırılmış ve Kurul kararları yargı denetimine açılmıştır (m. 109).

3) Hâkim ve savcılarının denetimi, mahkemelerin bağımsızlığı ile hâkimlik teminatı esaslarına uygun olarak, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kuruluna bırakılmıştır (m. 110).

4) Askeri yargının görev alanı sivil kişilerin askeri mahkemelerde yargılanmalarını engelleyecek şekilde daraltılmıştır (m. 111).

5) Anayasa Mahkemesi üye sayısı on yediye çıkarılmış; üyelerden sekizinin Türkiye Büyük Millet Meclisi, dördünün Yargıtay, dördünün Danıştay ve birinin de Sayıştay tarafından seçilmesi esası benimsenmiştir (m. 113). Üyelik süresi dokuz yıla sınırlandırılmıştır (m. 114). Anayasa Mahkemesinin yetki kanunları ve kanun hükmünde kararnamelemler üzerindeki denetimine sınırlamalar getirilmiş ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün öndenetim yoluyla denetlenmesi kabul edilmiştir (m. 115). Anayasa Mahkemesinin en az onüç üye ile toplanacağı ve katılanların salt çoğunluğu ile karar vereceği öngörülmüştür (m. 116)...

Barış ve Demokrasi Partisi'nin, anayasa.org sitesinden alınan anayasa ile ilgili önerileri aşağıdadır; alıntıya ait yorum ise tarafımızca yapılmaktadır.

Biz Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları;

Bütün bireylerin evrensel hak ve özgürlüklere sahip olduğu inancını taşıyoruz. Irk, dil, din, mezhep, cinsiyet, cinsel yönelim, etnik köken ve benzeri hiçbir ayırım yapmaksızın herkesin

eşit olduğunu kabul ediyoruz. Farklılıklarımızı, kültürel zenginliğimizin kaynağı ve toplumsal bütünlüğümüzün harcı olarak görüyoruz.

Bütün eylemlerinde adaleti gözetmesini ve her durumda insanların hak ve hürriyetlerini güvence altına almasını devletin temel görevi sayıyoruz. Ebedi barış idealini taşıyan bireyler olarak meşru müdafaa halleri dışında savaşı ve başka halkların özgürlüğüne karşı güç kullanmayı reddediyoruz. İnsan onurunu, hukukun üstünlüğünü, barışı, özgürlüğü ve eşitliği temel alan bir toplumsal düzen kurmayı hedefliyor ve bu anayasayı da bu değerlere bağlılığımızın bir ifadesi olarak kabul ve teyit ediyoruz.

VI. Din ve vicdan hürriyeti

MADDE 24. Herkes, vicdan, dinî inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir.

14'üncü madde hükümlerine aykırı olmamak şartıyla ibadet, dinî âyin ve törenler serbesttir.

Kimse, ibadete, dinî âyin ve törenlere katılmaya, dinî inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; dinî inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz.

Din ve ahlâk eğitim ve öğretimi Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlâk öğretimi ilk ve orta-öğretim kurumlarında okutulan isteğe bağlı dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitim ve öğretimi ancak, kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanunî temsilcisinin talebine bağlıdır.

C. Sendika kurma hakkı

MADDE 51- Anayasanın 51. maddesinin birinci fıkrasının, birinci cümlesinden sonra gelmek üzere şu cümle eklenmiştir:

“Emekliler de üyelerinin, ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek için önceden izin almaksızın sendikalar ve üst kuruluşlar kurma, bunlara serbestçe üye olma ve üyelikten serbestçe çekilme haklarına sahiptir.”

Siyasî Haklar ve Ödevler

I. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı

MADDE 66.

Anayasa'nın 66. maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir:

“Türkiye Cumhuriyetine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes din, mezhep, ırk, etnik köken, cinsiyet, kültür ve benzeri hiçbir fark gözetilmeksizin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıdır. Hiç kimse kendi isteği dışında Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığından çıkartılamaz.”

A. Parti kurma, partilere girme ve partilerden ayrılma

Siyasi partilerin tüzükleri, programları ve eylemleri insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine aykırı olamaz, herhangi bir diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz. Siyasi partiler şiddeti ve ırkçılığı destekleyemez ve teşvik edemez.

VATAN HİZMETİ

MADDE 72. - Vatan hizmeti, her Türkiye Cumhuriyeti vatandaşının hakkı ve ödevidir. Bu hizmetin Silahlı Kuvvetlerde veya kamu kesiminde ne şekilde yerine getirileceği veya getirilmiş sayılacağı, vicdani ret hakkının nasıl kullanılacağı kanunla düzenlenir.

Yasama dokunulmazlığı

MADDE 83. - Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden Meclis’te ileri sürdükleri düşüncelerden ve bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar.

Seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen bir milletvekili, Meclis’in kararı olmadıkça tutulamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yargılanamaz. Ağır cezayı gerektiren suçüstü hali ve rüşvet, zimmet, ihtilas, irtikâp, dolandırıcılık, sahtecilik, kaçakçılık, resmi ihale ve alım satımlara fesat karıştırmak, dolanlı iflas, hırsızlık, tecavüz suçları bu hükmün dışındadır.

Türkiye Büyük Millet Meclis üyesi hakkında seçiminden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır. Üyelik süresince zamanaşımı işlemez.

Tekrar seçilen milletvekili hakkında soruşturma ve kovuşturma meclisin yeniden dokunulmazlığını kaldırmasına bağlıdır.

Diğer partilerin anayasa ile ilgili görüşlerine bakıldığında, BDP’nin yasama dokunulmazlığıyla ilgili teklifi dikkat çekmektedir: **“TBMM üyesi hakkında seçimden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır.”** Bu önerinin Abdullah Öcalan’ı milletvekili seçtirmeyi veya örgütün lider kadrosunu meclise taşımayı hedeflediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Barış ve Demokrasi Partisi’nin tasarısının

başlangıç kısmında kabul edilebilir hükümler bulunmakla beraber Türkiye'nin Güneydoğu'da yürüttüğü terörle mücadeleye karşı tepkisel ifadeler de mevcuttur.

“Başka halkların özgürlüğüne karşı güç kullanmayı reddediyoruz” ifadesi, güzel bir ifade olmakla birlikte Türkiye’de Kürt ve Türk halkları biçimindeki ifade iki ayrı halkı da çağrıştırmaktadır. Din ve vicdan hürriyetinde ise din derslerinin isteğe bağlı olması savunulmaktadır. Anadilde eğitim hakkı katı kalıplarla savunularak Türkiye’nin iki dilli ve iki resmi dilli bir devlet olmasına yönelik bir kapı aralanmak istenmektedir. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı şeklinde kullandıkları ifade çağdaş anayasa düzenlemelerine uygun görünmektedir. Dolayısıyla titiz müzakereler yapılır ve iyi niyetli olunursa anlaşmanın sağlanması mümkündür.

Cumhuriyet Halk Partisi’nin kamuoyuna beyan ettiği bir anayasa taslağı olmamakla birlikte 2011 milletvekili seçimleri öncesi, kamuoyuna beyan ettiği anayasa taslağı ile ilgili görüşleri mevcuttur. Bu görüşlerinde dikkat çeken unsurlar: din kültürü ve ahlak bilgisi dersinin kaldırılması ve Anayasada yer alan Türklük ifadesinin yurttaşlık olarak değiştirilmesi, anayasanın Anayasa Meclisi tarafından yapılması, başlangıç bölümünün kısaltılması, adil toplumsal kalkınma, sürdürülebilir çevre anlayışı, ibadethane statüsünün yeniden düzenlenmesi, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın inanç çoğunluğuna göre yeniden yapılandırılması, basın özgürlüğü ile ilgili sınırlamaların ortadan kaldırılması, YÖK’ün kaldırılması, RTÜK’ün yeniden düzenlenmesi, örgütlenme hakkının anayasaya girmesi, değişik din ve mezheplerin güvence altına alınması, devlet okullarında anadilin öğrenilmesi, siyasi partilere devlet yardımının adil şekilde yapılması, seçim barajının %5’e çekilmesi, MGK’nın anayasadan çıkarılması, parlamenter sistemin güçlendirilmesi, yerel yönetimlere ağırlık verilmesi, Anayasa Mahkemesi’nin yapısının değiştirilmesi, Askeri Yargıtay’ın kaldırılması, özel yetkili mahkemelerin kaldırılması, Genelkurmay Başkanlığı’nın Milli Savunma Bakanlığı’na bağlanması şeklindedir.

Cumhuriyet Halk Partisi’nden Prof. Dr. Süheyl Batum’un TÜSİAD tarafından hazırlanan anayasa taslağına katkı sağladığı bilinmektedir. Ayrıca Devrimci İşçi Sendikaları tarafından hazırlanan anayasa taslağıyla alakalı çalışmayı yaptıran DİSK Genel Başkanı Süleyman Çelebi CHP milletvekilidir. Bu sebeple DİSK tarafından hazırlanan anayasa tasarısına aşağıda kısaca değinilecektir. Bu anayasa tasarısını hazırlayan Prof. Dr. İbrahim Kaboğlu, Prof. Dr. Yılmaz Ali Efendioğlu, Prof. Dr. Ülkü Azrak, Prof. Dr. Ioanna Kuçuradi, Prof. Dr. Mesut Gülmez, Prof. Dr. Sibel İnceoğlu, Doç. Dr. Sevtap Yokuş, Doç. Dr. Kadriye Bakırcı, Yrd. Doç. Dr. Abdullah Sezer, Dr. Tuncer Özyavuz, Av. Fikret İlkiz, Av. Necdet Okcan Türkiye’nin tanınmış hukukçularındandır.

DİSK anayasa taslağındaki temel maddeler:

- Yeni anayasada kurallar, kurumlar ve denge mekanizmaları yer almalıdır.
- Anayasa çevre ve doğayı devlete ve insana karşı koruyan önlemler içermelidir.
- Yerel yönetimler alan toplulukları olarak adlandırılmaktadır.
- Başlangıç ve genel esaslar evrenselliği yansıtmalıdır.
- Dünya barışına katkı ideali belirtilmelidir.
- Cinsel yönelim, cinsel kimlik, aile sorumlulukları, medeni durum, yaş ve engelli olma ayrımcılık yasakları arasında sayılmalıdır.
- İnsan onuru temelinde yeni anayasa hazırlanmalıdır.
- Anayasa özgürlüğün sınırlama nedenlerini sayarak belirlemeli, yasa ise nedenleri somutlaştırmaktan öteye geçmemelidir.
- Anayasada insan haklarının güvence ölçütleri, başvuru yolları ve insan haklarını koruyucu kurumlar açıkça zikredilmelidir.
- Kolektif özgürlük ve haklar anayasada yer almalıdır.
- İbadet ve ayinlerin dışı vurumu konusunda düzenleme ve sınırlama getirilmektedir.
- Laiklik ilkesi ateistler, agnostikler, septikler, pasifistler gibi inançlar da göz önüne alınarak düzenlenmelidir.
- Yeni anayasa sosyal ve kültürel bir anayasa niteliği taşımalıdır.
- Hiç kimse yaşına ve gücüne uygun olmayan işlerde çalıştırılmamalıdır şeklinde bir önerileri bulunmaktadır.
- Nitelikli eğitim alma hakkı şeklinde yeni bir kavram önerilmektedir.
- Bölgesel ve azınlık dillerine ilişkin Avrupa şartına uygun düzenleme yapılmalıdır.
- Din kültürü ve ahlak öğretimi isteğe bağlanmalıdır.
- “Eğitimsel çoğulculuk” kavramı önerilmekte çocuğun ana-babasının dinsel ve felsefi inançlarına saygısızlık sayılabilecek bir aşılama amacının güdülmesi yasaklanmalıdır.
- Yüksek öğrenim kurumu, yüksek öğrenim koordinasyon kuruluna dönüştürülmelidir.
- Barış, gelişme ve çevrenin korunması birbirinden ayrılmaz bir bütün oluşturur görüşü doğrultusunda insanlığın ortak mirasına saygı hakları önerilmektedir.
- Anayasa, ülke, insan, devlet sacayağı üzerine inşa edilmelidir.
- Biyolojik çeşitliliğin korunması ve peyzaj hakkının anayasaya konması önerilmektedir.

- Çift meclisli yasama, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu önerilmektedir.
- TBMM’de siyasi partilerin grup kurabilmesi için on milletvekilinin yeterli olması önerilmektedir.
- Yüksek Seçim Kurulunda kadın ve erkeklerin eşit oranda temsil edilmesi önerilmektedir.
- Cumhurbaşkanının yetkilerinin daraltılması savunulmaktadır.
- Milli Güvenlik Kurulunun Ulusal Savunma Danışma Kurulu biçiminde düzenlenmesi öngörülmektedir.
- Genelkurmay Başkanlığının Milli Savunma Bakanlığına karşı sorumlu olması önerilmektedir.
- Sayıştay’ın amaca uygunluk denetimi de yapması teklif edilmektedir.
- Bölgesel yerel yönetim görüşü öne çıkarılmaktadır.
- Türkiye’nin 20-25 bölgeye ayrılması önerilmektedir.
- Bölge yönetiminin Avrupa ülkelerinin de ortak modeli olduğu, hatta geleceğin Avrupa’sının 250 civarında bölgeden oluşacağı görüşüne yer verilmiştir.
- Vergilendirmenin yerel yönetimlere devrinden bahsedilmektedir.
- Özerk uzman ve bağımsız kuruluşların anayasada yer alarak egemenliği kullanması teklif edilmektedir.
- Yüksek yargıda birlikten söz edilmektedir.
- Anayasa Mahkemesine yasaların uluslararası sözleşmelere uygunluğu denetimi görevi verilmesi önerilmektedir.
- Anayasa Mahkemesine ihmal yoluyla anayasaya aykırılık davası açılması önerisi getirilmektedir. (Yasamanın eylemsizliğine ve geç kural koymasına karşı)
- Anayasanın bekçilik ve hakemlik işlevi konusunda Anayasa Mahkemesine yeni görevler önerilmektedir.

MHP ve Saadet Partisi’nin gerek internet sitelerinde gerekse yayın organlarında görüşlerini yansıtan herhangi bir anayasa tasarısına rastlanmamıştır. Ancak MHP yaptığı basın açıklamasında anayasanın değiştirilemez maddeleri ile Türk vatandaşlığını düzenleyen 66. maddenin aynen kalması görüşündedir. Ayrıca yapılacak yeni anayasa için kurulacak komisyona üye vermeyi kabul etmiştir.

31. Yeni Hazırlanan Anayasada Mahalli İdareler Nasıl Düzenlenmeli ve Merkezi Yönetimle Mahalli İdarelerin İlişkileri Nasıl Olmalıdır?

Anayasanın konuyla ilgili 127. Maddesi aşağıdaki şekildedir;

Mahallî idareler; il, belediye veya köy halkının mahallî müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları, gene kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzelkişileridir. Mahallî idarelerin kuruluş ve görevleri ile yetkileri, yerinden yönetim ilkesine uygun olarak kanunla düzenlenir.

(Değişik: 23.7.1995-4121/12 md.) Mahallî idarelerin seçimleri, 67. maddedeki esaslara göre beş yılda bir yapılır. Ancak, milletvekili genel veya ara seçiminden önceki veya sonraki bir yıl içinde yapılması gereken mahallî idareler organlarına veya bu organların üyelerine ilişkin genel veya ara seçimler milletvekili genel veya ara seçimleriyle birlikte yapılır. Kanun, büyük yerleşim merkezleri için özel yönetim biçimleri getirebilir.

Mahallî idarelerin seçilmiş organlarının, organlık sıfatını kazanmalarına ilişkin itirazların çözümü ve kaybetmeleri, konusundaki denetim yargı yolu ile olur. Ancak, görevleri ile ilgili bir suç sebebi ile hakkında soruşturma veya kovuşturma açılan mahallî idare organları veya bu organların üyelerini, İçişleri Bakanı, geçici bir tedbir olarak, kesin hükme kadar uzaklaştırabilir.

Merkezî idare, mahallî idareler üzerinde, mahallî hizmetlerin idarenin bütünlüğü ilkesine uygun şekilde yürütülmesi, kamu görevlerinde birliğin sağlanması, toplum yararının korunması ve mahallî ihtiyaçların gereği gibi karşılanması amacıyla, kanunda belirtilen esas ve usuller dairesinde idarî vesayet yetkisine sahiptir.

Mahallî idarelerin belirli kamu hizmetlerinin görülmesi amacı ile kendi aralarında Bakanlar Kurulu'nun izni ile birlik kurmaları, görevleri, yetkileri, maliye ve kolluk işleri ve merkezî idare ile karşılıklı bağ ve ilgileri kanunla düzenlenir. Bu idarelere, görevleri ile orantılı gelir kaynakları sağlanır.

Bilim Kurulu, TBB ve TUSKON mahalli idare birimleri olarak il, belediye ve köyleri belirtmektedir. TOBB ise sadece belediye ve köyün mahalli idare olacağına yer vermiştir. TÜSİAD ise daha çağdaş ve ayrıntılı bir düzenlemeye yer vermektedir. Mahalle, köy, belediye yönetimleri yanı sıra, anakent, alt bölge ve bölge ölçeğinde yerel yönetim düzenlemelerine gidilebilir şeklinde bir teklifte bulunmaktadır.

"Ayrıca, yerel yönetim yerel topluluk üyelerinin ortak ihtiyaçlarını karşılamak, ekonomik ve kültürel zenginliğine ve refahına ilişkin olarak yerel hizmetleri görmek üzere kurulan; bu

hizmetleri, genel yetki ile kendi sorumluluğu altında ve yerel topluluğun yararları doğrultusunda yerine getiren hiçbir ayırım gözetmeden, insanı yerel demokrasinin temeli kabul eden; işleyişinde açıklığı, şeffaflığı, çoğulcu ve katılımcı demokrasi ilkelerini yaşama geçiren, yetkilerin yerel topluluğa en yakın yönetim birimince kullanıldığı kamu tüzel kişiliğine sahip, özerk ve demokratik bir yönetimdir... Yerel topluluk üyeleri, yerel yönetim kurallarına uymak ve giderlerine katılmakla yükümlüdür. Yerel yönetimlerin kuruluşu, temel görev, yetki, hak, imtiyaz ve muafiyetleri, organları, seçimleri, yerel topluluk üyelerinin hak ve yükümlülükleri, insan ve mali kaynakları, yaptırımları, denetimlerine ilişkin yetki ve usuller, birlikleri, uluslararası ilişkileri, merkezi yönetim ve diğer yönetimlerle ilişkileri demokratiklik ve etkinlik ilkesine dayalı olarak yasa ile düzenlenir.” şeklindeki TÜSİAD’ın önerisi uzlaşma metni olarak ele alınabilir.

Taşradaki yerel yönetimler, merkezin taşradaki uzantısıdır ve çağdaş dünyada merkez ile yerel arasında bir “ortaklık” vardır. Yerel meclislerin siyasi rolü artmaktadır. Türkiye’de yerel meclislerin önemini artırmak için, yeni düzenlemelere ihtiyaç vardır. Bilhassa taşrada belediye meclislerinin, belediye başkanının gölgesi olmaktan öteye gidemedikleri, köy ve mahalle yönetimlarımızın ise ismi var cismi yok biçiminde bir işleve haiz olduğu ve maaş dağıtan bir mekanizmaya dönüştüğü konusunda görüşler bulunmaktadır. *Bu sebeple belediye başkanlarını mutlaka Fransa’da olduğu gibi belediye meclisleri seçmelidir.*

İl Özel İdareleri ise kaldırılmalıdır. İstanbul ve Kocaeli örneğinde olduğu gibi il belediye başkanlığı ihdas edilmeli, alt belediye olarak da köyleri de kapsayacak şekilde ilçe belediye başkanlıkları oluşturulmalıdır. İl belediye meclisi, il genel meclisi gibi düzenlenmeli ve çalışmalıdır. Gerek TOBB gerekse TÜSİAD hazırladıkları anayasa tasarisında İl Özel İdaresine yer vermemiştir.

Marmara Bölgesi ve kıyı bölgelerinde, bölgenin ekonomik gelişmesi, toplumsal, kültürel ve bilimsel alanlarda geliştirilmesi, arazi düzenlemesi ve kimliğinin korunması gibi konularda TÜSİAD’ın önerisinde belirttiği gibi anakent, alt bölge ve bölge ölçeğinde, yerel yönetim düzenlemelerine gidilebilmelidir. Ayrıca Bölge Yerel Yönetim Meclisleri oluşturulmalıdır.

Valiler, yerel yönetim bütçelerinin denk olmaması halinde denkliğin sağlanmasını yerel yönetimlerden talep edebilmeli ve bu talep on beş gün içinde yerine getirilmez ise denklik vali tarafından resen sağlanabilmelidir. Valinin kararına ise Belediye Meclis Başkanlığı bölge idare mahkemesinde itiraz edebilmelidir.

Yerel yönetimler, kendisine ait kılınan görevlerden doğan gelir kaynaklarına, görevin gerektirdiği personel ve mal varlığına, görev ile ilgili olarak karar alma, kararları yürütme ve serbestçe harcama gücüne sahip olmalıdır.

Yerel yönetim birimlerinin yerel hizmetleri yerine getirebilmek için ihtiyaç duydukları gelir kaynakları, görevleriyle orantılı olarak yasa ile düzenlenmelidir. Yasa ile yapılacak düzenlemede, toplam kamu gelirlerinin merkezi yönetim ile yerel yönetim arasında adil biçimde paylaşılması ilkesine; merkezi yönetimce toplanan belirli vergilere, yasada gösterilecek sınırlar içinde, yerel yönetim genel karar organlarınca kesir ekleyebilme yetkisi tanınmasına; doğrudan yerel yönetime bırakılan vergi, resim, harç, hizmet karşılıkları ve benzerlerinin oranlarına ise yerel yönetim karar organlarınca özerkçe belirlenmesine yer verilmelidir.

Yerel yönetimlerle merkezi yönetim arasında düzenlenecek görevlerde “mutlaka hizmette halka yakınlık ilkesi” uygulanmalıdır.

İl mülki hudutlarına göre, İl Özel İdaresi yerine kurulacak İl Ana Kent Belediyesi sosyal hizmetlerin yönetimi ve belediyeler arasında yeniden düzenlemeyle dayanışma ve eşitlik görevini yerine getirmelidir. İl anakent, ilçe ve alt belediyeler ise arazi kullanımının denetimi, kent plancılığı ana yetkisi... vs. sahip olmalıdır.

Bölgesel ve alansal planlama, tasarım geliştirme, özendirme rolü, genel ekonomik faaliyet ve gelişmelere ilişkin faaliyetleri yerel yönetimler veya Bayındırlık ve Şehircilik Bakanlığı üstlenmelidir. Köyler ise ilçe belediyelerinin mahallesi haline getirilmelidir. Mahalle ve köy yönetimi islah edilerek çağdaş bir düzenleme yapılması gereklidir. Mahalle ve köy muhtarları belediye meclislerince kendi üyeleri arasından tayin edilmelidir. Mahalle ve köy muhtarlarına yardımcı olacak danışma meclisleri hüviyetinde ihtiyar heyeti kurulları oluşturulabilir.

Mahalle ve köy muhtarları belediye meclislerinin üyesi olmalıdır. Belediye başkanının önerdiği kişileri belediye meclisi muhtar olarak tayin edebilmelidir. Belediye bütçesiyle birlikte köy bütçeleri de katma bütçe olarak belediye meclisinde görüşülebilmelidir. Mahalle ve köylere bütçe öngörülmeyebilir.

Fransa’da olduğu gibi belediyelerde özgür yönetim ilkesi geçerli olmalı, fakat yerel yönetimler devletin bütünlüğüne aykırı faaliyetlerde bulunamamalı, merkezi yönetim de yerel yönetimlerin bütünlüğüne, özerkliğine ve niteliğine saygı göstermelidir.

Yerel yönetimler kendilerine verilen görevleri yerine getirmediği ve bu durum İçişleri Bakanlığınca belirlendiği takdirde Danıştay kararı ile yapılacak bir referandumla bu yetkinin bir üst yerel yönetime verilebilmesi gereklidir. Bu ilke yerel, bölgesel ve ulusal yönetimler arasında yetki dağılımı açısından teknik bir ilkedir.

Türkiye’nin önünün açılması için yerel meclisler kendi üyeleri arasından TBMM’ye yani parlamentoya milletvekili veya senatör seçebilmelidir. Şayet TBMM iki kanatlı yani millet

meclisi ve senatodan oluşturulur ise senatörlerin yarısı yerel yönetim meclislerinin üyeleri arasından seçilmelidir. Siyasi partiler yerel meclis üyeleri arasından senato adayı gösterebilmelidir. Yani TBMM, 600 üyeden oluşur ise millet meclisi 400 üyeden, senato ise 200 üyeden oluşmalıdır. Yönetimde istikrar ve temsilde adalet ilkesine göre, millet meclisi illerin seçecekleri milletvekillerinden oluşur iken, senatonun 100 üyesi Türkiye’de mevcut bütün yerel yönetim meclislerini üyelerinin oy kullanmasıyla belirlenmeli, diğer 100 üye ise partilerin aldıkları oy nispetine göre Türkiye Milletvekili ya da Senatörü olarak seçilebilmelidir. Ancak bu konu tartışmaya açık olmalıdır.

TÜSİAD, “yerel yönetime ilişkin yasal düzenlemelerin merkezi yönetim ile yerel yönetim temsilcilerinden oluşacak merkezi yönetim-yerel yönetim ortak kurulu aracılığı ve diğer uygun yöntemlerle yerel yönetimlerin görüşü alınarak gerçekleştirilebilir” şeklinde bir öneride bulunmuştur. Yukarıdaki paragrafta belirtilen düzenlemeyle Türkiye’nin %10’luk seçim barajı tartışmaları da çözülecektir. Millet meclisinde %10’luk ülke barajı ve %25’lik il barajı uygulanır iken; yerel yönetim meclislerinin seçeceği üyeler ise nispi temsil sistemine göre belirlenecektir. Herhangi bir ilde %25’lik oy oranı yakalayan parti ülke barajını aşmasa bile o ilde milletvekili çıkarabilecektir. Ayrıca meclis iki kanatlı olursa senato Türkiye genelinde partilerin aldıkları oylara göre şekilleneceğinden temsilde adalet de sağlanmış olacaktır. Şu anda BDP’nin bağımsız olarak meclise girme ve kanuna karşı hile yöntemi ise bu şekilde çözümlenmiş olacaktır.

32. Bu şekilde düzenlenen yerel yönetim, merkezi yönetimi zayıflamaz mı?

Türkiye Cumhuriyeti anayasasının 126. maddesi merkezi idareyi düzenlemiştir: Türkiye, merkezî idare kuruluşu bakımından, coğrafik duruma, ekonomik şartlara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre, illere; iller de diğer kademeli bölümlere ayrılır. İllerin idaresi yetki genişliği esasına dayanır. Kamu hizmetlerinin görülmesinde verim ve uyum sağlamak amacıyla, birden çok ili içine alan merkezî idare teşkilatı kurulabilir. Bu teşkilatın görev ve yetkileri kanunla düzenlenir.

Bilim Kurulu, TBB, TOBB, TÜSİAD, TUSKON’un anayasa tasarılarında bu konuda birbirine yakınlık vardır. Merkezin taşra birimi olarak İl İdaresi gösterilmiştir. Ancak TÜSİAD, bölge valiliği sistemini de önermektedir. Ancak merkezi yönetim her halükarda dışişleri, milli savunma, güvenlik, sağlık, eğitim, sosyal güvenlik, ekonomi gibi temel işleri uhdesinde tutacaktır.

İl İdaresi, Bakanlar Kurulunca atanan vali ve başbakan tarafından atanan il yönetim kurulu başkanlarından ibaret İl İdare Kurulunca yerine getirilecektir. İldeki merkezin yönetim kuruluşlarının amir ve memurlarının bütün atamaları valiye ve il idare kuruluna ait olmalıdır. İlçede ise ilçe kaymakamı ve ilçe idare kurulu sorumlu olmalıdır. Atama yetkisinin yanında

hem yatırım hem de faaliyet bu sorumluluk kapsamında değerlendirilmelidir. Vali sadece güvenlikten değil hava alanları, limanlar, gümrük, ulaşım, milli kültür hizmetleri, orman, sosyal güvenlik, kamu sağlığı, hastaneler, koruyucu sağlık hizmetleri, ilk, orta öğretim, mesleki ve teknik eğitim, tapu ve kadastro, nüfus, istatistik, fabrika ve büyük iş merkezlerinin denetimi gibi genel idari işlerden de sorumlu olacaktır.

Vali ve kaymakamlar; emirlerindeki müfettişler, avukatlar ve insan hakları uzmanlarıyla hem genel yönetim birimlerini hem de yerel yönetimleri hukuki ve mali açıdan denetleyebilecek ve denetleyebilecek imkânlarla sahip olmalıdır. Her ilde valinin emrinde kamu denetleme kurumu oluşturulmalıdır. İçişleri Bakanlığı bir çeşit kamu denetim bakanlığı olarak da görev yapmalıdır. Cumhuriyetin başlarında Mülkiye Teftiş Kurulu bu fonksiyonu ifa ediyordu. Ancak daha sonra Başbakanlık Denetleme Kurulu, Cumhurbaşkanlığı Denetleme Kurulu ve diğer bakanlıkların denetleme kurulları ayrı ayrı olduğundan önemini kaybetti. Mülkiye Teftiş Kurulu aslında Devlet Denetleme Kurulu demektir. *Bütün bakanlıkların denetim kurulları, Mülkiye Teftiş Kurulu veya Başbakanlık Denetleme Kurulu çatısı altında kamu kurumları denetleme kurulu olarak yeniden örgütlenmelidir.* Bu amaçla anayasa tasarılarındaki tekliflerin sağlıklı değerlendirilmesi gerekmektedir. TBB, TOBB ve TUSKON ombudsmanlığa benzer kamu denetçiliği şeklinde ayrı bir kurul da önermiştir.

Kuşkusuz yerel yönetimlerin idaresi serbest yönetim esasına dayanır ve Türk milleti de egemenliği temsilcileri aracılığıyla ya da referandum yoluyla kullanır. Fakat yerel yönetimler, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırı olacak şekilde görev ve yetkilerini kullanamaz. Yine yerel yönetimler kendi içyapılarını yukarıdaki çerçevede belirleyebilmelidir. Merkezi yönetimin vali ve kaymakamlar aracılığıyla yerel yönetimlerin üzerindeki denetim yetkisi sadece yasaların ve anayasal ilkelerin korunmasını ve güvence altına alınmasını değil, merkezi yönetim tarafından yapılan yardım ve aktarılan kaynakların amaç doğrultusunda kullanılıp kullanılmadığını da incelemek ve araştırmak olmalıdır. Yerel yönetimler doğrudan halk tarafından kendi organlarıyla temin ettikleri gelirlerin denetiminde tek yetkili olmalı, bu konuda merkezi hükümetin bir denetimi olmamalıdır.

33. Anayasada yer alan temel haklar hangi ölçütlere göre sınırlanmalıdır? Muhtelif tasarlarda durum nedir?

- Özgürlük Karinesi
- Hakların ancak kanunla sınırlandırılabilmesi
- Sınırlanmanın meşru bir amaca yönelik olması
- Demokratik toplumda gerçek/zorunlu olması ölçütü ve ölçütlülük ilkesi
- Sınırlamanın hakkın/özgürlüğün özüne dokunmaması

- Hak ve özgürlükler orantılılık ilkesine göre sınırlanır.

Ayrıca temel haklar, başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması ve kamunun genel menfaatleri doğrultusunda sınırlanır.

Bu konuda akla gelen en önemli soru, “Temel hakların laik cumhuriyeti korumak adına sınırlanabilmesi yeni anayasada yer almalı mıdır?” sorusudur.

Temel hakların sınırlanması konusu anayasamızın en sorunlu alanlarından biri olagelmıştır. Bunun nedeni ise anayasanın meşruiyet yoksunu, kanun ve hukuk dışı bir müdahale sonucu oluşan yapı tarafından kabul edilmiş olmasıdır. Nasıl ki bir kimse kirli elleriyle temiz bir yemek yapamaz ise anayasa yapıcılar da hukuksuz müdahalenin gölgesi ve ağırlığından kurtulamamışlardır. Bunun en açık örneğini ise temel haklara ilişkin sınırlamalarda bir yandan demokratik dünyanın çağrılarına kayıtsız kalamadıkları için bu hakların ancak kanunla sınırlanabileceği gibi genel geçer kuralları benimserken bir yandan da sınırlamalar için hep genel, soyut ve geniş yorumlanabilecek ifadeleri tercih etmiş olmalarıdır. Bu durumun diğer bir nedeni ise anayasa yapıcıların çağdaş anayasa kültürünü özümsememeleridir.

Temel haklar; yaşam hakkı ve yaşam hakkından türeyen mülkiyet hakkı, ifade hakkı, din ve vicdan hürriyeti, sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı, konut dokunulmazlığı, ceza yargılaması ilkeleri ve demokratik haklar olarak sıralanmaktadır. Laiklik ise devletin bir niteliğidir ve devletin bir niteliğine yönelik somut, güncel, gerçekçi ve açık bir tehdit olmadığı sürece temel hakların sınırlanabilmesi ister kanun ister anayasa yoluyla olsun düşünülemez. Bu durum sadece laiklik değil devletin diğer nitelikleri için de geçerlidir. Bu nedenle bu tür bir sınırlama maddesine yer verilmesi ve sebep olarak da genel ifadelerin kullanılması bizzat anayasa geleneğine ve demokrasiye aykırıdır. Temel haklara ilişkin sınırlama sebepleri belli ve somut olmalıdır. Yuvarlak ve yoruma açık sınırlama nedenleri olamaz.

34. Yeni anayasa demokratik toplumu kurabilecek midir? Umulan sonuç nedir?

Bu soruya cevap verebilmek için demokratik toplumun özelliklerinin bilinmesi ve bu özelliklerin anayasanın ilgili maddelerine yansıtılması gerekir.

- İnsan onurunu korumayı amaçlayan insan hakları demokrasinin ve hukuk devletinin temellerindedir.
- Çoğulculuk, hoşgörü ve geniş fikirlilik demokratik toplumun vazgeçilmez esaslarındandır.

- Demokrasi çoğunluğun mutlak üstünlüğü demek değildir. Demokratik toplum, azınlıkta kalanlara adil davranılmasını ve hâkim durumda olanların yetkilerini kötüye kullanmalarının önlenmesini gerektirir.
- Düşünceyi açıklama özgürlüğü demokratik toplumun temel taşlarından.
- Örgütlenme özgürlüğü ve özellikle siyasi partiler aracılığıyla kamusal tartışmaya katılma demokratik toplum bakımından aynı derecede vazgeçilmezdir.

Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü inanma ve inanmama, dinin gereklerini yerine getirme, dini inancı telkin ve tebliğ etme, eğitim ve öğretim özgürlüğünü içerecek şekilde düzenlenmesi gerekir.

Yeni anayasa dürüst ve demokratik olmalıdır. Gerçi dürüstlük bir kanun metninin niteliği gibi görünmeyebilir fakat eğer bir metnin gerek amacı, gerek lafzı, gerekse getirdiği düzenlemeler birbiriyle uyumlu ise dürüstlük sağlanmış olacaktır. Bu dürüstlük yakalanabildiği takdirde anayasa halk tarafından benimsenecektir diye umuyorum. Burada diğer önemli husus ise öncelikle hâkimler başta olmak üzere devletin bu anayasayı benimsemesidir. Hâkimlerimizin bugünkü uygulamanın tersine özellikle itiraz yoluyla anayasaya aykırılık durumunu kullanmaları çok önemli olacaktır. *Bu noktada mevcut kanunda ihmal edilen bir noktanın da yeni anayasayla getirilmesi gerektiği kanaatindeyim. O da kanunların anayasal olarak yorumlanması meselesidir.* Malumdur ki Avrupa Adalet Divanı kendi metninin uygulanmasıyla zorluk yaşayan yerel mahkemelere yorumlama hizmeti sunmaktadır. Buna göre örneğin yerel mahkeme bir kanun metninin anayasaya göre uygulanması konusunda ister re'sen ister taraf isteği üzerine bir tereddüt yaşıyorsa, bu tereddüdünü yorum talebiyle mahkeme önüne götürmektedir. Mahkeme ise bu tereddüdü yorumlayarak cevap verir. Böylece hem anayasal yorumda yeknesaklık sağlanmakta hem de sorunlar büyümeden hızlı ve isabetli bir şekilde çözülmektedir.

35. Demokratik toplum özellikleri dikkate alınırsa 1982 Anayasası nasıl bir anayasadır?

Türkiye açısından, öncelikle özgürlükler sorunu günceldir. 1982 Anayasası özgürlükleri sınırlama belgesidir. Türkiye'de özgürlükler hukukundan söz edebilmek için hak ve özgürlüklere ilişkin yasaların, yeni bir anayasa ışığında ayıklanması ve yeniden düzenlenmesi gereği bulunmaktadır. Türkiye, temel normlarda ve yasalarda yapılacak yenilik ve iyileşmeler, özgürlükler hukuku genel teorisi bağlamında Avrupa "minimum standardı" hedefini göz önüne almalıdır. 1995-2010 yılları arası gerçekleştirilen değişiklikler bu şekildedir.

Yeni bir anayasa yapımında hak ve özgürlüklerin sistematığı ve hukuksal rejim üzerine, geleneksel ayırım ve düzenleme biçimi terk edilerek, "üç kuşak" bölümlenmesi kabul edilirse; iki amaca yönelik adım atılmış olur. Bunlardan birincisi insan hakları alanında tanık olunan

evrim doğrudan temel norma yansıtılarak, kendi içinde tutarlı ve daha uyumlu bir hukuksal rejim kurulmuş olur. İkincisi ise; yeni sistematikle çağdaş anayasalara öncülük edilmiş olur.

Türkiye için XXI. yüzyıl anayasası evrensel ölçütlerle ulusal özelliklerin birleşimini yansıtan bir anayasa olmalıdır. Milli özellikler bakımından coğrafya, tarih ve insana ilişkin özellikler göz önüne alınmalıdır. Yeni anayasa insan odaklı ancak doğa-devlet dengesini de göz ardı etmeyen bir anayasa olmalıdır.

36. Yeni anayasada başkanlık sistemi mi parlamenter sistem mi olmalı?

Anayasalar yapılırken örtülü tartışma devletin efendisinin kim olacağı tartışmasıdır. Başka bir ifadeyle devletin efendisi millet mi, ulusal ve uluslararası sermaye mi, elit bir bürokrasi mi, kamu bürokrasisi mi ya da seçkin oligarşik bir yapı mı?

1961 Anayasası egemenliğin bir takım organlar aracılığıyla kullanılmasını öngörmüş, buna göre yetkiler dağıtmıştır. Nispi temsile dayalı iki kanatlı bir parlamento ve zayıf bir hükümet modeli öngörülmüştür. Ayrıca elitlerin senatoda temsil edilmesi için kontenjan senatörlüğü modeli getirilmiştir. Cumhurbaşkanı'nın sembolik, tarafsız ve yansız olması hedeflenmiştir. Daha çok cumhurbaşkanı'nın yüksek rütbeli subaylar arasından seçilebileceği kanaati yaygındır. Devletin başı konusundaki tartışmalar ve terör olayları ordunun politize olmasına zemin hazırlamıştır. Zayıf iktidarın ülkeyi yönetememesi olağanüstü rejim uygulamalarına sebep olmuş, sıkıyönetim uygulamalarının uzun sürmesi askeri düşünce sisteminin kolluk gücü zihniyetiyle yer değiştirmesine yol açmıştır.

Demokrasi sadece parlamenter rejimlerden ibaret değildir. Başkanlık ve yarı başkanlık sistemleri de demokratiktir. Ancak ülkelerin siyasi rejimleri sistemlerini biçimlendirir. ABD'de eyaletler batının eski kolonileridir. Kolonilerin birleşik bir devlete dönüşmesi bahis konusu olunca toplumsal şartlara göre bir siyasi sistem tasarlanmıştır. Her koloni senatoda eşit temsil edilirken kongredeki temsil nüfusun nispetine bırakılmıştır. Eyaletler vali ve belediye başkanı ile idare edilirken Birleşik Devletler Başkanı savunma ve dış politika ağırlıklı bir noktaya yerleştirilmiştir. Başkanlık sistemi sömürgeciliğin ortaya koyduğu yapıdan siyasi bir sistem çıkarmadan ibarettir. Maurice Duverger'ye göre, başkanın adı seçilmiş kraldır.

Türkiye'de özellikle bürokratik vesayeti aşmak için başkanlık sistemini çare olarak görenler vardır. Türkiye'deki vesayet sorunu ülkedeki demokrasi sorunundan kaynaklanmaktadır. Demokrasiyi işletecek hükümet sistemi aksaklıkları giderebilir. Bu konularda tartışma yapılırken tepkiye tepkiyle karşılık verilmemeli ve uzun süre uygulanabilecek bir hükümet modeli üzerinde çalışılmalıdır. Bu konuda katılımcı bir model önemlidir. Katılımcı modelde iki kanatlı meclis önem arz eder. Yerel yönetimleri ve üye sayısı 500 bin ya da 1 milyonu bulan sivil toplum örgütlerinin temsili sistemde bir şekilde sağlanmalıdır. Tercih edilecek hükümet

sisteminin de yönetebilir, karar alabilir ve uygulayabilir olması önemlidir. Türkiye’de başkanlık sistemi, daha çok tıkanıklıkları aşma, başkanın görev süresinin sabit olması, 1970’li yıllardaki istikrarsızlık, 28 Şubat sürecinde Cumhurbaşkanı seçimi ve hükümetin kurulması aşamasındaki müdahaleler göz önüne getirilerek talep edilmektedir.

Hükümet sistemlerinde yasama, yürütme ve yargı arasındaki ilişkiler kadar ülkenin sosyal, ekonomik ve kültürel özellikleri de önem arz eder. 1980-2007 döneminde ülkemizde cumhurbaşkanı ile başbakan arasında yaşanan gerilimleri unutmamak gerekir. Şayet parlamenter sistem uygulanacak ise cumhurbaşkanının Bakanlar Kurulu kararnamelerini on beş gün içinde onaylama veya geri gönderme yetkisi olmalı, Bakanlar Kurulu kararnamede ısrar eder ise imzalamak zorunda kalmalıdır. Cumhurbaşkanının bu kararnameleri imzalama noktasındaki yetkileri sınırlandırılmalıdır. Yine Cumhurbaşkanı halk tarafından seçilirse görev süresi beş yıl ile sınırlanmalıdır. İkinci kez seçilmemelidir ki parlamenter sisteme uygunluk sağlansın. Ya da ikinci kez seçilecekse cumhurbaşkanının tarafsızlığı ilkesi uygulamasına son verilmelidir.

Yarı başkanlıkta istikrar cumhurbaşkanı ile parlamentoda çoğunluğa sahip bir hükümetin aynı partiden olmasına bağlıdır. Ancak bunu garanti edecek mekanizma da kurulamamaktadır. Türkiye başkanlık ve yarı başkanlığa geçer ise iç ve dış müdahalelerin görülmesi olasılık dâhilindedir.

Anayasalardaki siyasi sistemi yasama, yürütme, yargı ilişkilerine ve yapılarına indirgemek şablonculuktur. Çünkü her kuvvet mekanik olarak incelenerek herhangi bir sistem önerilecektir. Demokrasiler siyasi partiler olmaksızın yaşayamaz, ancak siyasi partiler yüzünden son bulabilir. Demokrasi örgütler, kurumlar ve kurallar rejimidir. Örgütlü toplumu sağlamada da siyasi partilerin rolü tartışılmazdır. Siyasi partilerin savundukları fikirleri, yürütmeye belli bir süre egemen olabilmek için halka benimsetmeleri ve halktan güvenoyu almaları gerekir. Halk yönetim gücünü siyasi partiler aracılığıyla kullanır. Ama başkanlık ve yarı başkanlıkta asıl olan siyasi partiler değil, başkanların kendileridir. Başkanlık sisteminin uygulandığı ülkelerde bazen başkan halk tarafından seçilmiş gibidir. Oysa gerçek bir seçim yapılmalıdır, zira en önemli sorun başkan adayının kim tarafından nasıl seçileceğidir.

Başkanlık tartışmaları Turgut Özal, Süleyman Demirel, Recep Tayyip Erdoğan’ın başbakanlıkları dönemlerinde yoğun olarak gündeme getirilmiştir. Bunda siyasi kişiliklerinin güçlü özellikleri yanında, istikrar ve kalkınma sonucu sağlanan refahın devamını sağlamak da vardır. Türkiye’de halen başkanlı bir parlamenter sistem mevcuttur. Ancak saf başkanlık sistemi, başkanlı parlamenter sistem, başbakanlı başkanlık sistemi, başbakanlı parlamenter sistem ve saf parlamenter sistem mutlaka anayasa hazırlık çalışmaları sırasında tartışılmalıdır.

1982 Anayasası 2007 değişikliğinden önce cumhurbaşkanının TBMM’ce seçilmesini öngörmüştür. Bilim Kurulu ve TUSKON cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesini benimsemişken, TBB ve TOBB cumhurbaşkanının TBMM’ce seçilmesini öngörmüştür. Görüldüğü gibi Cumhurbaşkanı seçimiyle alakalı herhangi bir mutabakat yoktur. Bununla birlikte Bilim Kurulu, TOBB, TBB ve TUSKON cumhurbaşkanının yetkilerinin parlamenter sisteme uygun olarak düzenlemiştir.

Ancak Cumhurbaşkanı halk tarafından seçilecek ise seçim propagandası sırasındaki vaatlerini yerine getirebilmesi için kendisine yasa teklifinde bulunma yetkisi verilmelidir. 105. Madde cumhurbaşkanını sorumluluk ve sorumsuzluk halini düzenlemiş ve cumhurbaşkanının tasarruflarından dolayı başbakan ve ilgili bakanlar sorumlu tutulmuştur. Bilim Kurulu, TBB ve TOBB vatana ihanetten dolayı cumhurbaşkanının sorumlu tutulabileceğini belirtmiştir. TUSKON da bu görüştedir. Seçimle iş başına gelen cumhurbaşkanı iş ve işlemlerinden dolayı başbakan gibi sorumlu tutulabilmelidir. Zira demokrasinin gereği budur.

Bilim Kurulu, TOBB, TBB, TÜSİAD ve TUSKON parlamenter sistemin uygulanması konusunda mutabakat sağlamış olup başkanlık ve yarı başkanlık sistemini savunmamaktadır. Cumhurbaşkanı seçiminin Türkiye’de krizlere sebep olduğu bilinen bir gerçektir. Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi başkanlı bir parlamenter sistemi beraberinde getirmiştir.

37. Türkiye’de başkanlık sistemi uygulanamaz mı?

Öncelikle siyasi kültürlerin, medeniyetler gibi yüzyıllar boyunca olgunlaştığını ve sonra elbise olarak millete giydirildiğini söylemek mümkündür. Burada başlangıç olarak yarı başkanlık sistemine bir göz atmak gerekir. Yarı başkanlık sistemi deyince akla Fransa gelmektedir. Fransa’da devlet başkanı halk tarafından seçilir ve başbakanı atama yetkisine sahip olmasına karşın azletme yetkisine sahip değildir. Başbakan parlamentoya karşı sorumludur ve parlamentonun güvenoyunu alması gerekir. Ancak cumhurbaşkanı başbakanın istifasını kabul edebilir. Fakat azletme yetkisi yoktur. Yasama organı ise cumhurbaşkanınca feshedilebilir. Fransa’da cumhurbaşkanı kriz zamanlarında bir kral gibi hareket edebilmektedir. Ülkenin ulusal bağımsızlığına ve bütünlüğüne yönelik tehditlere karşı tüm gücü elinde toplamıştır. Buna karşın cumhurbaşkanı parlamenter sistemde olduğu gibi siyaseten sorumsuzdur, fakat sembol bir kişilik değildir.

Türkiye’de bu sistem uygulanırsa parlamentoda karar verici çoğunluk tarafından desteklenen başbakan ile halk tarafından seçilecek cumhurbaşkanının bilhassa birbirlerinin otoritesini kabullenmedikleri durumlarda sistem kriz üretecektir. Özellikle kamu görevlilerinin atanmalarında olağanüstü sıkıntılar ortaya çıkacaktır. Cumhurbaşkanının parlamentoyu feshetmesi, çoğulculuk gereği parlamentoda temsil edilen farklı etnik, dini, siyasi kültürel ve

inanç farklılıklarını ifade eden yapılanmaları huzursuz ederek mutsuz bir topluluk ve kilitlenmiş bir devlet yapısı ortaya çıkacaktır.

Şayet bu sistem kabul edilecek olursa başbakan ile cumhurbaşkanının görev ve yetkilerini dengeleyecek denge ve fren mekanizmalarını iyi oluşturmak gerekir. Fren ve denge mekanizmasını daha çok yargı sistemiyle oluşturmak gerekeceğinden bu defa yargının yürütmeye müdahalesi söz konusu olacaktır. Türkiye 1950-1960 arasındaki demokratik süreçteki olaylara aşırı tepki göstererek 1961 Anayasası'nı hazırlamıştır. Ancak Demokrat Parti'nin varisleri bu partinin taraftarlarını dışlayarak hazırlanan 1961 Anayasası'nı kabul etmemiş, dolayısıyla zayıf bir yürütme ülkesinde yönetim istikrarını sağlayamamıştır. İstikrarsızlıktan beslenen terör sebebiyle Türk Silahlı Kuvvetleri yönetime müdahale etmiş ve 1982 Anayasası'nı hazırlamıştır. 1982 Anayasası ise 1961 Anayasası'na ve ülkeyi yönetemeyen siyasi partilere ve özgürlük istismarcılarına karşı aşırı bir tepki anayasasıydı. Bütün toplumun içine sindirebileceği bir anayasa için bu tecrübelerden istifade ederek ve çağdaş anayasa ve özgürlükleri dikkate alarak yeni bir sentez yapılmalıdır. Türkiye'nin 1876, 1921, 1924, 1961 ve 1982 Anayasalarının özelliklerini dikkate alarak bir anayasa hazırlaması gerekir.

38. Bu anayasaların ortak özellikleri nedir? Bu anayasalardaki düzenlemeler ışığında yeni tasarıda anayasal kurum ve kuruluşlar neler olmalı ve nasıl düzenlenmelidir?

Esas itibarıyla baktığımızda anayasal kurum veya kuruluş olmamalıdır. Ancak anayasal erkler olabilir. Bu erkler de yasama, yürütme ve yargıdan ibarettir. Eğer anayasayla düzenlenmek isteniyorsa, temel anayasal egemenlik organlarına yer verilmesi uygun olacaktır. Bu organlar ise yasama organı, yürütme organı olarak başbakanlık makamı ve yargı organı olarak da hâkimlik ve savcılık müesseseleridir. Tabii devletin başı niteliğiyle tüm bunların üstünde olan cumhurbaşkanlığı makamının hak ve yetkilerine yer verilmesi mümkündür. Bunun dışındaki HSYK, YAŞ, Diyanet İşleri Başkanlığı, bakanlıklar gibi diğer tüm kurumlar ancak ismen zikredilebilir. Anayasada bu kurumların çalışma ilkelerine veya teşkilat yapılarına ilişkin yer açılması anayasa sistematiğine aykırıdır.

Hâkim sınıfına anayasada yer açılması ve hâkim sınıfının haklarının, teminatlarının ve yükümlülüklerinin anayasayla düzenlenmesi faydalı olacaktır. Savcılarının ise bir meslek sınıfı haline getirilmesi daha uygun olabilir.

1921 Anayasası'nın diğer anayasalara göre farklı bir felsefesi vardır. Diğer anayasalar parlamenter sistem veya bu sisteme benzer nevi şahsına münhasır hükümet sistemleri ve kuvvetler ayrımını öne çıkarırken 1921 Anayasası kuvvetler birliğini ve meclis hükümeti sistemine dayanır. Kısa bir anayasadır ve yargıdan söz etmez. Halk egemenliğini ve egemenliğin bölünmezliğini kabul eder.

1924 Anayasası'nda ise cumhuriyetçilik ve laiklik ilkeleri yanında meclisin üstünlüğünün kabul edildiği karma bir hükümet modeli öngörülmüştür. Yasama ve yürütme gücü büyük ölçüde TBMM'dedir. 1924 Anayasası, mahkemelerin bağımsızlığını ve yargıç güvencesini düzenlememiştir. Kanunların yorumlanması yetkisi mahkemelere değil yasama organına verilmiştir. Anayasa Mahkemesi mevcut değildir, tüzüklerin kanunlara aykırılığına meclis karar verir. Temel hak ve özgürlüklere yargı güvencesi yoktur.

1961 Anayasası ise özgürlükçü bir anayasadır. Bu anayasa Anayasa Mahkemesi ile Askeri Yüksek İdare Mahkemesi'ni kurmuştur. Parlamenter sistem benimsenmiştir. İcrai ve idari faaliyetler yargı denetimine açılmıştır. Demokratik devlet ilkesi benimsenmiş ve kuvvetler ayrımı esas alınmıştır.

1982 Anayasası ise Atatürk milliyetçiliği, demokratik devlet, hukuk devleti, laiklik, sosyal devlet ilkeleri yanında cumhuriyetçiliği benimsemiştir. Özgürlüklerin suiistimaline karşı özgürlükleri kısıtlayıcı hükümler yer almıştır. 1961 Anayasası'ndaki senato kaldırılarak tek kanatlı parlamento modeline geçilmiştir. Cumhurbaşkanı sembolik olmaktan çıkarılmış güçlü bir konuma getirilmiştir. Olağanüstü hal yönetim usulleri ayrıntılarıyla düzenlenmiştir. 1961 Anayasası'ndaki Savcılar Yüksek Kurulu kaldırılmış, Hâkimler ve Savcılar Kurulu oluşturulmuştur. Sayıştay da yüksek mahkeme sayılmıştır.

39. Yeni anayasada TSK'nın ve Milli Güvenlik Kurulu'nun yeri ne olmalıdır? Tasarılarda bu konuda neler öngörülmüştür?

Anayasamızın 117. maddesi Türk Silahlı Kuvvetleri ile ilgili hükümleri kapsamaktadır. Türk Silahlı Kuvvetleri, Kurtuluş Savaşımızın verilmesinde ve cumhuriyetimizin kurulmasında şüphesiz en önemli rollerden birine sahip olmuştur. Bu özelliklerinden dolayı Türkiye'de silahlı kuvvetler önemli ve özel bir yere sahiptir. Ancak silahlı kuvvetler de diğer kamu kurumları gibi anayasal bir kurum olup idare açısından da sivil otoriteye bağlıdır. Anayasamızın 117. Maddesi'nin belirttiği üzere, "Başkomutanlık, Türkiye Büyük Millet Meclisinin manevî varlığından ayrılamaz ve Cumhurbaşkanı tarafından temsil olunur". Ayrıca, "Genelkurmay Başkanı; Silahlı Kuvvetlerin komutanı olup, savaşta Başkomutanlık görevlerini Cumhurbaşkanlığı namına yerine getirir". Bu bağlamda, "Genelkurmay Başkanı, bu görev ve yetkilerinden dolayı Başbakana karşı sorumludur". Burada yer alan "Başbakana karşı sorumludur" ifadesi idari açıdan farklı yorumlara sebebiyet verebilmektedir. Bundan dolayı ilgili maddenin ifadelerinin açık olması gerekmektedir. Bu düzenleme Türkiye Cumhuriyeti'nin kendine has jeopolitik ve jeostratejik özelliklerini ve önemini dikkate alarak genel idari eğilimlere uygun bir şekilde yapılırsa yorumlardan kaynaklanan sıkıntıların ortadan kaldırılabilceğini düşünmekteyim.

Anayasa hazırlık çalışmalarında 1982 Anayasası'ndan farklı olarak bazı düzenlemeler yer almıştır. Bilim Kurulu hazırladığı tasarıda Genelkurmay Başkanı'nın Başbakan'a karşı sorumlu olmasını öngörürken; TBB, Milli Savunma Bakanlığı'na bağlanmasını uygun görmüştür. TOBB, Genelkurmay Başkanı'nın atanması, görev ve yetkilerinin kanunla düzenlenmesini ve Başbakan'a karşı sorumlu olmasını önermiştir; TÜSİAD ise Genelkurmay Başkanı'nın Milli Savunma Bakanı'na bağlı ve bu bakanlığa karşı sorumlu olması şeklinde bir öneri getirmiştir. TUSKON ise Genelkurmay Başkanlığı'nın Başbakan'a bağlı ve Başbakan'a karşı sorumlu olması şeklinde bir düzenleme teklif etmiştir.

Genelkurmay Başkanı'nın bağlı olacağı makam konusunda mevcut anayasa tasarılarında farklı görüşler vardır. Bu konuyla alakalı son kararı verecek makam kuşkusuz TBMM'dir. Konuya ışık tutmak için aşağıdaki hususları belirtmekte fayda görmekteyim;

Başkomutanlık, TBMM'nin manevi şahsından geleneklerimize göre ayrılmamaktadır. Millet egemenliğinin tecelli ettiği makamlardan birisi Başkomutanlık makamıdır. Anayasamıza göre Genelkurmay Başkanlığı bakanlıklardan ayrı örgütlenmiş ise de Başbakana karşı sorumlu tutulmuştur. Normatif açıdan konuya yaklaştığımızda anayasa koyucu Genelkurmay Başkanlığı'nın Başbakanlığa bağlı olduğu ifadesinden özenle kaçınmıştır. Bu sebeple Başbakan ile Genelkurmay Başkanı arasındaki ilişkinin hukuksal niteliği sürekli tartışma konusu olmuştur.

Kanaatimce kendine özgü bir teşkilat olan Genelkurmay Başkanlığı ile merkezi idare arasında hiyerarşik ilişkinin kurulması için Genelkurmay Başkanlığı'nın merkezi yönetime bağlı ve sorumlu olduğu açıkça belirtilmelidir. Ancak Genelkurmay Başkanlığı özerk bir yapıda düzenlenmediği takdirde siyasileşecektir. Siyasilerin her türlü müdahalesinin mümkün olduğu durumlarda Genelkurmay Başkanlığı'nda aşırı siyasileşme görülebilir. Ancak, Genelkurmay Başkanlığı'nın sivil gözetim ve denetimden tamamen bağımsız olması da aynı sonucu doğurabilir. Hâlihazırda milli savunma hizmeti bakımından Başbakanlık, Milli Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı arasındaki ilişkiler çerçevesinde Genelkurmay Başkanlığı'nın Başbakanlığa bağlı bir kuruluş olduğunu söylemek zordur.

Anayasanın 117. maddesinin 4. fıkrasındaki "Genelkurmay Başkanı, Başbakana karşı sorumludur" hükmünü Başbakan, Genelkurmay Başkanı üzerinde klasik hiyerarşik yetkilere sahiptir ya da Genelkurmay Başkanı'nın hiyerarşik amiridir şeklinde yorumlamak mümkün değildir. Başka bir ifade ile Genelkurmay Başkanı'nın Başbakana karşı sorumlu olması idari anlamda Başbakana bağlı olduğu anlamına gelmez. Yine anayasanın 117. maddesine göre TSK herhangi bir bakanlıkla da ilişkilendirilmemiştir. Anayasanın 118. maddesinde Milli Güvenlik Kurulu üyeleri sayılırken Genelkurmay Başkanı, Başbakandan sonra Bakanlardan önce sayılmıştır. Yine aynı durum Bilim Kurulu'nun ve TUSKON'un hazırladığı anayasa tasarılarında da vardır. TBB, Genelkurmay Başkanı'na bakanlardan sonra yer vermiştir.

TOBB'da Milli Güvenlik Kurulu, Başbakan, kanunun gösterdiği bakanlar, Genelkurmay Başkanı, Kuvvet Komutanları ve Jandarma Genel Komutanından kurulur demek suretiyle Genelkurmay Başkanı'na Bakanlardan sonra yer vermiştir. Bu konuda da bir belirsizlik bulunmaktadır.

Genelkurmay Başkanı'nın görevi ne kadar önemli olursa olsun bu sıralanış biçimi hukuka uygun değildir. Çünkü Genelkurmay Başkanı sivil yönetimin emrindedir ve sivil iktidarı kullanan bakanlar, Genelkurmay Başkanı'nın atanma ve görevden alınması için Bakanlar Kurulu kararnamelelerini imzalarlar. Bakanlardan herhangi birinin imzasızın Genelkurmay Başkanı atanamaz. Durum böyle olunca Genelkurmay Başkanı'nın bakanlardan önce yer almasının açıklamasını yapmak güçtür.

Türk Silahlı Kuvvetleriyle ilgili en önemli tartışmalardan bir diğerini özel statüdeki Jandarma ve Sahil Güvenlik Komutanlığı oluşturmaktadır. Bu iki teşkilat TSK'nın birimleri olmasına rağmen kolluk görevinin yürütülmesi yönüyle İçişleri Bakanlığı'na bağlıdır. Gerek Jandarma Genel Komutanlığı'nın gerekse Sahil Güvenlik Komutanlıklarının birinci sicil üstlerinin Genelkurmay Başkanı olması söz konusu birimlerin siyasi iktidardan daha çok Genelkurmay Başkanlığı'na bağlı olduğunu ortaya koyar. Özellikle Jandarma sayesinde TSK ülkenin çok büyük bir bölümünde kolluk yetkisine sahiptir. Jandarma kolluk görevi yürüttüğü için hukukla da iç içedir ve jandarmanın kuvvetli bir hukuk bilgisine sahip olması gerekir. Ancak jandarma personelinin çok büyük bir kısmı zorunlu askerliğini yapan erlerden oluşmaktadır. Bu durum kolluk işlevinin sıhhati bakımından belli kuşkuları beraberinde getirmektedir.

Kolluk uygulamaları insan haklarındandır. Adil yargılanma hakkının ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde belirtilen özgürlüklerin hayata geçmesinde kolluğun önemi büyüktür. İnsan haklarının gerçekleştirilmesine aykırı bir kolluk yapılanması zafiyetleri beraberinde getirir. Jandarma hem adli kolluk hem idari kolluk hem de askerdir. Jandarmanın adli kolluk amiri savcılar, idari kolluk amiri vali ve kaymakamlar, askeri amirleri garnizon komutanları ve jandarma bölge komutanları yani subaylardır. Asker kendi amirleri dışında çoklu bir yönetime ve çok başlılığa sahiptir. Bu yapıyla askeri disiplin ve askerliğin özünü kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyadır. 1982 Anayasası'yla ve onu takiben çıkarılan jandarma görev ve teşkilat yasalarıyla mülki makamlardan bağımsızlaştırılan ve sivil denetim yetkileri kısıtlanan jandarmanın mevcut statüsü siyasi irade, mülki ve adli makamlarca özümsememiştir. Jandarma hak ettiği manevi sahiplenmeden mahrumdur. Buna rağmen fedakârca görev yapmaktadır. Yeni anayasada Jandarma Genel Komutanlığı'nın statüsü açıklığa kavuşturulmalıdır. Adli kolluk görev ve yetkileri tek bir kolluk örgütünde toplanmalı, kırsalda görev yapan orman muhafaza teşkilatı gibi teşkilatlar da jandarma bünyesine aktarılmalıdır. Güvenlik örgütlerinin yeniden yapılandırılması konusunda yapılacak bir reform için yeni anayasa hazırlığı bir fırsat olarak görülmeli ancak jandarma ve güvenlik güçlerine hâkim olmak amacıyla bir mücadele içinde olunmamalıdır.

Anayasa tasarılarında Milli Güvenlik Kurulu'nun yapısıyla ilgili mutabakat mevcut değildir. TÜSİAD, Milli Güvenlik Kurulu başlıklı 118. maddenin anayasadan çıkarılmasını teklif etmiştir. Bilim Kurulu, TBB, TOBB ve TUSKON ise değişik düzenlemeler önermiştir. TUSKON, Emniyet Genel Müdürü'nün de Güvenlik Kurulu üyesi olması görüşündedir. Milli Güvenlik Kurulu'na cumhurbaşkanının başkanlık etmesi TBB ve TUSKON tarafından savunulmaktadır. Bilim Kurulu ve TOBB, başbakanın Milli Güvenlik Kurulu'na başkanlık etmesi görüşündedir.

Milli Güvenlik Kurulu'na cumhurbaşkanı başkanlık etmeli, başbakan ve Genelkurmay Başkanı dışındaki üyelerin ismi anayasada zikredilmemeli ve kimlerin üye olabileceği kanunla düzenlenmelidir.

Milli Savunma bir kamu hizmetidir ve milli güvenlik kavramının bir alt kavramıdır. TSK'nın işlevi doğrudan milli güvenliğe yönelik olmasından değil, milli savunmanın milli güvenliğin bir unsuru olmasından kaynaklanmaktadır. Bu sebeple Milli Güvenlik Kurulu muhakkak anayasada yer almalıdır. Cumhuriyeti içten ve dıştan gelecek tehlikelere karşı korumak ve kollamak öncelikle Bakanlar Kurulu'nun görevidir ve bu görevin yerine getirilmesi konusundaki görüş ve öneriler MGK'da mutlaka tartışılmalıdır. MGK'yi anayasanın dışına çıkartarak Türkiye'nin güvenliğini sağlamak kolay değildir.

Dr. Halit Yılmaz *"TSK ve Milli Savunma Hizmeti"* adlı makalesinde *'Yeni anayasada savunma ve iç güvenlik işlevlerinin birbirinden ayrı tutulması, dolayısıyla da sivil iktidara bağlı askeri otoritenin olağanüstü hal, sıkıyönetim, savaş hali hariç sadece savunma ile ilgili olması, iç güvenlik sorumluluğunun sivil otorite ve ilgili bakanlıklarca üstlenilmesi demokratik bir sivil asker ilişkisinin tesisi bakımından zorunludur.'* görüşünü dile getirmektedir. Bu durum bir gereklilik ve bazı istisnai hallerde askerin iç güvenlik alanında da kullanılmasına engel teşkil etmemelidir.

Gerek sıkıyönetim ilan edilmesi halinde sıkıyönetim komutanının işlemlerine karşı dava açılmaması gerekse sıkıyönetim dönemlerinde çıkarılacak olan kanun hükmünde kararnamelere karşı Anayasa Mahkemesi'ne başvuru imkânının kapalı olması AB ve insan hakları bağlamında sakınca oluşturmaktadır.

Anayasanın askeri yargıyı düzenleyen 145. Maddesi, Bilim Kurulu, TBB, TOBB ve TUSKON tarafından kısaltılarak düzenlenmiştir. TÜSİAD ise askeri yargının anayasadan çıkarılmasını önermiştir. *Yargı yetkisinin asli kaynağı Türk Milletinin kendisidir ve bir yargı birliği muhakkak anayasada sağlanmalıdır.* Anayasadan kaynağını almayan bir yargı yetkisi kullanılamaz. Ancak askeri mahkemeler disiplin mahkemesi gibi işlem görmeli, askerlerin hizmet ve görevleriyle ilgili olarak işledikleri suç ve davalara bakmalıdır. Askeri Yargıtay ve Askeri Yüksek İdare Mahkemesi kaldırılarak yargı birliği sağlanmalı, ancak bu sağlanırken askerin iç işleyişini ve hiyerarşisini bozacak düzenlemelere yer verilmemelidir.

Türk milletinin bir parçası hatta milletin örgütlenmiş silahlı gücü olan Türk Silahlı Kuvvetleri yürütmeye bağlı olarak görev yapmaktadır. Dolayısıyla silahlı kuvvetler üzerinde parlamento denetimi sağlanmalıdır.

40. Yeni anayasada eğitim özgürlüğü ve eğitim kurumları nasıl düzenlenmelidir?

Eğitimin düzenlenmesiyle ilgili olarak öncelikle; eğitim özgürlüğü akla gelmekte ve ardından da eğitim kurumlarının anayasada nasıl düzenleneceği karşımıza çıkmaktadır. Bu hususla alakalı Türkiye’de en önemli konuların başında din eğitimi ve öğretimi akla gelmektedir. Laiklik ilkesine ve eğitim birliğine dayanarak eğitim özgürlüğü önemli ölçüde sınırlanmakta hatta eğitim özgürlüğünün özü tahrif edilebilmektedir.

Bu konuda yakın tarihimizin en somut örneği başörtülü kızların eğitim meselesidir. Eğitim özgürlüğü insan haklarının bir parçasıdır. Demokratik toplum geleneklerine göre herkesin eğitim yapma hakkı vardır. Devletin alternatif düzenlemeler yapmak yerine tekeli bir bakış açısı ve yasakçı bir düzenleme ile konuyu ele alması gayri memnun bir kitle oluşturmaktadır. Gayri memnun kitleler devlet güvenliğini tehdit eden en büyük unsurdur. Devletin görevi insanları memnun etmektir. İnsanları memnun etme görevini yerine getirirken devlet kendisini ortadan kaldıracak yapılanmalara da izin vermez. Yeni anayasada insan onuru ile alakalı bir düzenleme yapılarak sorunun çözülebileceğini düşünmekteyim.

Bunun dışında eğitim konusunda en önemli tartışma imam hatip okulları hususunda yaşanmaktadır. İmam hatip liselerine giden kızların başörtülü olarak okula girmeleri Anayasa Mahkemesi’nin kararıyla laikliğe aykırı görülmüştür. Türkiye’de belli bir elit kesim din hizmetini üstlenecek nitelikli din adamlarının sadece erkeklerden olacağı düşüncesiyle kızların bu okullara gitmesini istememektedir. Türk toplumunun yarısı kadındır. Kadınların dini konularda aydınlatılması amacıyla din eğitim ve öğretimi verebilecek kadınlara da ihtiyaç vardır.

İslam dinine göre kadınlardan cami imamı olmamakla birlikte aydınlatma görevini yapacak kadın hocalara ihtiyaç olmaktadır. İnsanlar inandıkları dinin gereklerini öğrenmek ve emirlerine göre özgürce hareket etmek konusunda gerekli irade hürriyetine sahip olabilmelidir. Özellikle dini alanda eğitim alan öğrencilerden bazılarının velilerinin zorlamasıyla bu okullara gönderildikleri göz önüne alınarak 18 yaşından itibaren kendi alanları dışında yüksek öğrenim görme hakkı sağlanmalıdır. İnsan haklarının temelinde insanın maddi ve manevi mutluluğunun sağlanması gelir. Ömür boyu bir genci ailesinin zoruyla din adamı olarak kalmaya zorlamak devlete ve millete yabancılaşmayı ve dolayısıyla mutsuzluğu beraberinde getirir. Aynı şekilde diğer alanlardaki öğrenciler de 18 yaşından sonra diledikleri alanlarda eğitim ve öğretim görme hakkına sahip olabilmelidir.

Devletin eğitim konusunda “tek taraflı ve koşullandırıcı olmaması” cümlesi anayasanın ilgili maddesine eklenmelidir.

Anayasamızda eğitim ve öğrenim hakkı ve ödeviyle ilgili diğer tartışmalı bir konu Alevi mezhebinden olan vatandaşlarımızın durumuyla ilgilidir. Farklı mezhep ve inançtan olan vatandaşlarımızın taleplerine göre Milli Eğitim Bakanlığı'nın ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın gözetim ve denetiminde anne ve babaların talepleri doğrultusunda gerek halk eğitim müdürlüklerince gerekse vakıf ve derneklerce özel kurslar açılabilir.

Resmi ve özel kurslarda eğitim ve öğretim dili Türkçe olmalıdır. Eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak yabancı diller ile Türkçe'den başka dillerde yapılacak derslerin bağlı olacağı esaslar kanunla düzenlenmeli ve bu bağlamda yerel dillerin gelişimine belli bir özgürlük tanınmalıdır.

1982 Anayasası'nın eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevinden bahseden 42. maddesine yönelik TÜSİAD anayasa tasarısında herhangi bir öneri sunmamıştır. Bilim Kurulu ve TUSKON, kılık ve kıyafetinden dolayı hiç kimse yüksek öğrenim hakkından mahrum bırakılmaz gibi teklifler yapmıştır. Şahsi kanaatime göre ceza hukuku bakımından suç oluşturmamak ve genel ahlaka aykırı olmamak kaydıyla hiç kimse kılık ve kıyafetinden dolayı eğitim özgürlüğünden ve hakkından mahrum bırakılmamalı ve düzenleme bu şekilde yapılmalıdır. Ayrıca dini eğitim veren okullarda hangi dinin eğitimi alınıyor ise İslam, Hıristiyanlık, Budist... vs o dinin gereklerine göre öğrenciler kılık ve kıyafet özgürlüğüne sahip olmalıdırlar.

Yine Bilim Kurulu, TOBB ve TBB tasarılarında eğitim sekiz yıl olarak öngörülmüştür. Ancak zorunlu eğitimin süresinin Anayasada belirtilmesine gerek yoktur. Süre demokratik toplumun gereklerine göre sekiz yıl da, on iki yıl da olabilir.

Bilim Kurulu ve TUSKON tarafından hazırlanan tasarılar da eğitim ve öğretim dilinin Türkçe olması Türkçe'den başka dillerde eğitim ve öğretim yapılması veya bu dillerin öğretilmesi ilgili esasların demokratik toplum düzeninin gereklerine uygun olarak kanunla düzenlenmesi öngörülmüştür. Bilim Kurulu ve TUSKON'un önerilerinde 1982 Anayasası'nda olduğu gibi milletlerarası anlaşma hükümleri saklı tutulmuştur.

KASIM ESEN

1959 yılında Bilecik'te doğan Kasım ESEN, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Bölümü'nde yüksek lisans yaptı.

Kasım ESEN, Afyon Kaymakam Adayı (1985), Konya-Ilgın, Rize-Kalkandere, Afyon-Çay ve Sandıklı Kaymakam Vekillikleri, Dumlupınar Kaymakamlığı (1988), kısa süreli Ardanuç Kaymakamlığı, Bakanlık Merkez Teşkilatında görev, Şırnak-İdil Kaymakamlığı (1991-1992), Ardahan-Göle Kaymakamlığı (1992-1993), Erzurum Vali Yardımcılığı (1993-1996), Yalova Termal Kaymakamlığı (1996-2001), Kırklareli Vali Yardımcılığı (2001 – 2004), İstanbul-Kadıköy Kaymakamlığı (2004-2006), Rize Valiliği (2006-2009), Merkez Valisi (2009-?) görevlerinde bulundu. Bunların dışında diğer idari görevleri ve projeleri de şöyledir; Kırklareli Gaziosmanpaşa Göçmen Kampı Mülki İdare Amirliği, Dereköy Karahudut, Gümrük ve Sınır Mülki İdare Amirliği, Türkiye Bulgaristan Sınır Ötesi İşbirliği Projesi, 1999 Marmara Depremi Kriz Yönetim Merkezi, TÜSEM Projesi, Terörle mücadele amaçlı oluşturulan Erzurum Koordinatör Valiliği'nde doğu illeri eşgüdüm görevi.

Ayrıca muhtelif gazete, dernek ve vakıflar tarafından Erzurum Vali Yardımcılığı sırasındaki çalışmaları, Marmara depremi ve Termal'de Atatürk'ün mirasının korunması dolayısıyla üç kez yılın idarecisi seçildi.

İdari görevlerinin yanı sıra akademik görevlerde üstlendi; Marmara Üniversitesi Sivil Toplum Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin kurulması amaçlı danışmanlık, Polis Akademisi Adile Mermerci Yüksekokulu ve Etiler Polis Yüksekokulu, İstanbul Teknik Üniversitesi, Doğu Üniversitesi ve Okan Üniversitesi öğretim üyeliği görevlerinde bulundu.

BİLGESAM YAYINLARI

Kitaplar

Çin Yeni Süpergüç Olabilecek mi? Güç, Enerji ve Güvenlik Boyutları
(Ed.) Doç. Dr. Atilla SANDIKLI

Değişen Dünyada Türkiye'nin Stratejisi
Doç. Dr. Atilla SANDIKLI

Türkiye'nin Bugünü ve Yarını
E. Bakan-Büyükelçi İlter TÜRKMEN

Türkiye Cumhuriyeti'nin Ortadoğu Politikası
E. Bakan-Büyükelçi İlter TÜRKMEN

Türkiye'nin Vizyonu: Temel Sorunlar ve Çözüm Önerileri
(Ed.) Doç. Dr. Atilla SANDIKLI

İleri Teknolojiler Çalıştayı ve Sergisi (İTÇ 2010) Bildiri Kitabı
Prof. Dr. M. Oktay ALNIAK

IV. Ulusal Hidrojen Enerjisi Kongresi ve Sergisi Bildiri Kitabı
Prof. Dr. M. Oktay ALNIAK

Selected Articles of Hydrogen Phenomena
Prof. Dr. M. Oktay ALNIAK

Özgür, Demokratik ve Güvenli Seçim
Kasım ESEN, Özdemir AKBAL

Terörle Mücadele Stratejisi
Bilge Adamlar Kurulu Raporu
Doç. Dr. Atilla SANDIKLI

Raporlar

Rapor 1: Küresel Gelişmeler ve Uluslararası Sistemin Özellikleri

Prof. Dr. Ali KARAOSMANOĞLU

Rapor 2: Değişen Güvenlik Anlayışları ve Türkiye'nin Güvenlik Stratejisi

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI

Rapor 3: Avrupa Birliği ve Türkiye

E. Büyükelçi Özdem SANBERK

Rapor 4: Yakın Dönem Türk-Amerikan İlişkileri

Prof. Dr. Ersin ONULDURAN

Rapor 5: Türk-Rus İlişkileri Sorunlar-Fırsatlar

Prof. Dr. İlter TURAN

Rapor 6: Irak'ın Kuzeyindeki Gelişmelerin Türkiye'ye Etkileri

E. Büyükelçi Sönmez KÖKSAL

Rapor 7: Küreselleşen Dünyada Türkiye ve Demokratikleşme

Prof. Dr. Fuat KEYMAN

Rapor 8: Türkiye'de Bağımsızlık ve Milliyetçilik Anlayışı

Doç. Dr. Ayşegül AYDINGÜN

Rapor 9: Laiklik

Türkiye'deki Uygulamaları Avrupa ile Kıyaslamalar Politika Önerileri

Prof. Dr. Hakan YILMAZ

Rapor 10: Yargının İyileştirilmesi/Düzeltilmesi

Prof. Dr. Sami SELÇUK

Rapor 11: Yeni Anayasa

Türkiye'nin Bitmeyen Senfonisi

Prof. Dr. Zühtü ARSLAN

Rapor 12: Türkiye'nin 2013 Yılı Teknik Vizyonu

Prof. Dr. M. Oktay ALNIAK

Rapor 13: Türkiye-Ortadoğu İlişkileri

E. Büyükelçi Güner ÖZTEK

Rapor 14: Balkanlarda Siyasi İstikrar ve Geleceği

Prof. Dr. Hasret ÇOMAK-Doç. Dr. İrfan Kaya ÜLGER

Rapor 15: Uluslararası Politikalar Ekseninde Kafkasya

Yrd. Doç. Dr. Fatih ÖZBAY

Rapor 16: Afrika Vizyon Belgesi

Hasan ÖZTÜRK

Rapor 17: Terör ve Terörle Mücadele

M. Sadi BİLGİÇ

Rapor 18: Küresel Isınma ve Türkiye'ye Etkileri

Doç. Dr. İrfan Kaya ÜLGER

Rapor 19: Güneydoğu Sorununun Sosyolojik Analizi

M. Sadi BİLGİÇ

Dr. Salih AKYÜREK

Doç. Dr. Mazhar BAĞLI

Müstecep DİLBER

Onur OKYAR

Rapor 20: Kürt Sorununun Çözümü İçin Demokratikleşme, Siyasi ve Sosyal Dayanışma Açılımı

E. Büyükelçi Özdem SANBERK

Rapor 21: Türk Dış Politikasının Bölgeselleşmesi

E. Büyükelçi Özdem SANBERK

Rapor 22: Alevi Açılımı, Türkiye'de Demokrasinin Derinleşmesi

Doç. Dr. Bekir GÜNAY-Gökhan TÜRK

Rapor 23: Cumhuriyet, Çağcıl Demokrasi ve Türkiye'nin Dönüşümü

Prof. Dr. Sami SELÇUK

Rapor 24: Zorunlu Askerlik ve Profesyonel Ordu

Dr. Salih AKYÜREK

Rapor 25: Türkiye-Ermenistan İlişkileri

Bilge Adamlar Kurulu Raporu

Yrd. Doç. Dr. Fatih ÖZBAY

Rapor 26: Kürtler ve Zazalar Ne Düşünüyor?

Ortak Değer ve Sembollere Bakış

Dr. Salih AKYÜREK

Rapor 27: Jeopolitik ve Türkiye: Riskler ve Fırsatlar

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI

Rapor 28: Mısır'da Türkiye ve Türk Algısı

M. Sadi BİLGİÇ-Dr. Salih AKYÜREK

Rapor 29: ABD'nin Irak'tan Çekilmesi ve Türkiye'ye Etkileri

Doç Dr. Cenap ÇAKMAK-Fadime Gözde ÇOLAK

Rapor 30: Demokratik Açılım ve Toplumsal Algılar

Bilge Adamlar Kurulu Raporu

Dr. Salih AKYÜREK

Rapor 31: Ortadoğu'da Devrimler ve Türkiye

Doç. Dr. Cenap ÇAKMAK

Mustafa YETİM

Fadime Gözde ÇOLAK

Rapor 32: Güvenli Seçim: Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Kasım ESEN, Özdemir AKBAL

Rapor 33: Silahlı Kuvvetler ve Demokrasi

Prof. Dr. Ali L. KARAOSMANOĞLU

Rapor 34: Terör Önleme Birimleri

Kasım ESEN, Özdemir AKBAL

Demokratikleşme ve Sosyal Dayanışma Açılımı

Bilge Adamlar Kurulu Raporu

İleri Teknolojiler Çalıştayı ve Sergisi (İTÇ 2010) Sonuç Raporu

BİLGESAM

Dergiler

Bilge Strateji Dergisi Cilt 1, Sayı 1, Güz 2009
Bilge Strateji Dergisi Cilt 1, Sayı 2, Bahar 2010
Bilge Strateji Dergisi Cilt 1, Sayı 3, Güz 2010
Bilge Strateji Dergisi Cilt 2, Sayı 4, Bahar 2011

Söyleşiler

Bilge Söyleşi-1: Türkiye - Azerbaycan İlişkileri

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI ile Söyleşi
Elif KUTSAL

Bilge Söyleşi-2: Nabucco Projesi

Arzu Yorkan ile Söyleşi
Elif KUTSAL-Eren OKUR

Bilge Söyleşi-3: Nükleer İran

E. Bakan-Büyükelçi İlter TÜRKMEN ile Söyleşi
Elif KUTSAL

Bilge Söyleşi-4: Avrupa Birliği

Dr. Can BAYDAROL ile Söyleşi
Eren OKUR

Bilge Söyleşi-5: Anayasa Değişikliği

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI ile Söyleşi
Merve Nur SÜRMEİ

Bilge Söyleşi-6: Son Dönem Türkiye-İsrail İlişkileri

E. Büyükelçi Özdem SANBERK ile Söyleşi
Merve Nur SÜRMEİ

Bilge Söyleşi-7: BM Yaptırımları ve İran

Doç. Dr. Abbas KARAAĞAÇLI ile Söyleşi
Sina KISACIK

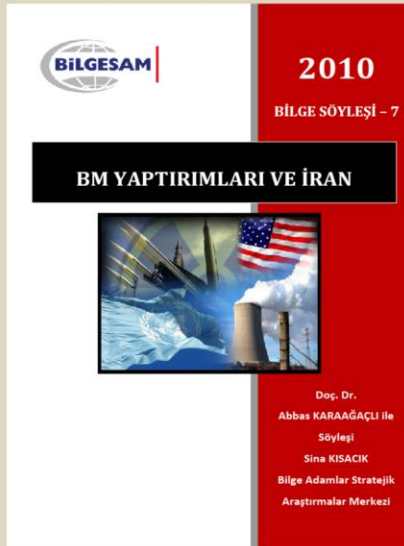
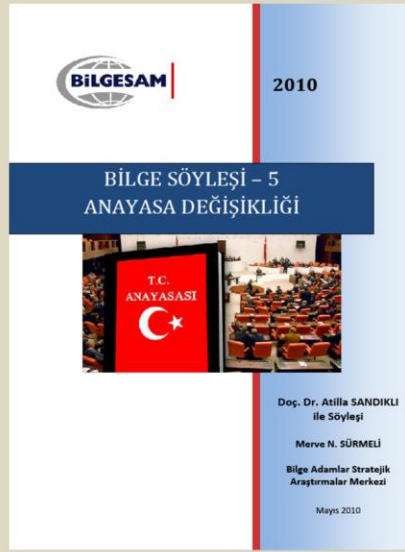
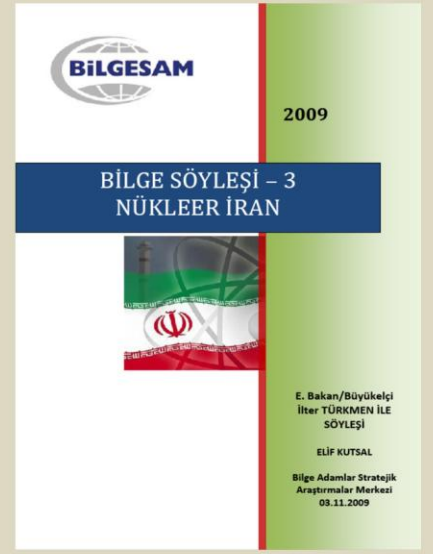
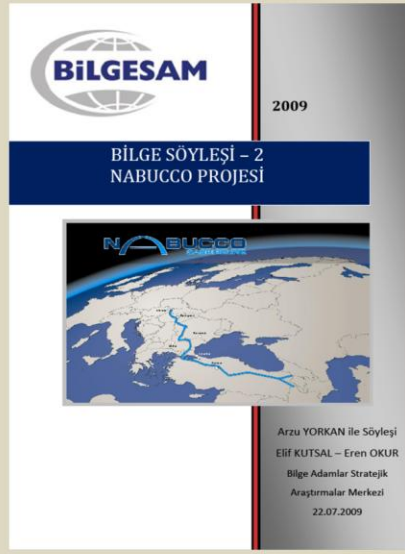
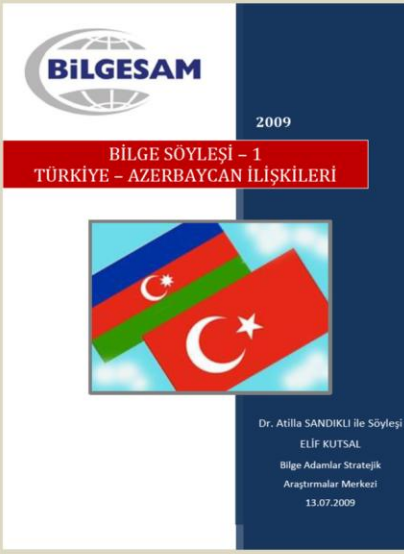
Bilge Söyleşi-8: Füze Savunma Sistemleri ve Türkiye

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI ile Söyleşi
Eren OKUR

Bilge Söyleşi-9: Gelişen ve Değişen Türk Deniz Kuvvetleri'nin Bugünü ve Yarını

E. Oramiral Salim DERVİŞOĞLU ile Söyleşi

Emine AKÇADAĞ

BİLGE ADAMLAR STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
Mecidiyeköy Yolu Caddesi Celil Ağa İş Merkezi No: 10 Kat: 9 Daire: 36-38
Mecidiyeköy/Şişli/İSTANBUL
Web: www.bilgesam.org e-mail: bilgesam@bilgesam.org
Tel: 0 212 217 65 91-92 Faks: 0 212 217 65 93